

ISLAMOFÒBIA INSTITUCIONAL I SECURITITZACIÓ

Anàlisi de l'impacte del paradigma securitari antiterrorista a l'àmbit espanyol.

Salma Amzian

Som els desobedients i no venim per reclamar allò que és vostre sinó el que és i sempre ha estat nostre: la nostra humanitat

Suhaiymah Manzoor-Khan,
A Virtue of Disobedience
*Traducción de Aurora Ali

Primera edició: Març 2021.

ISLAMOFÒBIA INSTITUCIONAL I SECURITITZACIÓ:

Anàlisi de l'impacte del paradigma securitari antiterrorista a l'àmbit espanyol.

Autoria: Salma Amazian.

Revisió: Fátima Aatar y Helios F. Garcés

Traducció Català: Beatriu Guarro

Disenyo i maquetació: Carlos López -trayectos.org-

SOS Racisme Catalunya
Rambla Sta Mònica, 10 1a planta
08002 Barcelona

www.sosracisme.org

 @SOSRacis

 @SOSRacisCatalunya

 @sosracisme_cat

Aquesta obra està subjecta a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 4.0 Internacional de Creative Commons.
Consulta els atributs aquí <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.es>

Suport:

Fundación Open Society Institute en cooperació con la OSIFE de las Open Society Foundations

■ INTRODUCCIÓ 4

■ APUNTS METODOLÒGICS 6

LLOC D'ENUNCIACIÓ 7

OBJECTIUS 7

TÈCNiques 8

FASES D'INVESTIGACIÓ 8

ESTRUCTURA DE L'INFORME 9

■ MARC CONCEPTUAL 10

ISLAMOFÒBIA I RAÇA 11

LA ISLAMOFÒBIA COM A RACISME INSTITUCIONAL 15

ISLAMOFÒBIA INSTITUCIONAL I SECURITITZACIÓ 19

■ DISPOSITIUS, IMPLEMENTACIÓ I IMPACTE 21

CONTEXT EUROPEU 22

MARC DISCURSIU DEL CONTEXT ESPANYOL I CATALÀ 25

LEGISLACIÓ ANTITERRORISTA 28

- Pacte antigihadista 29

- Reforma del Codi penal de 2015 30

RÈGIM DE CONTROL MIGRATORI 34

PODER JUDICIAL 36

POLICIA I COSSOS DE SEGURETAT 44

PLANS, PROTOCOLS I MECANISMES PREPENALS 51

- Plan Estratègic Nacional de Lucha Contra la Radicalización Violenta (PEN-LCRV) 51

- Protocols de prevenció en l'àmbit autonòmic i local 54

INSTITUCIONS SOCIALS: ORGANITZACIONS SOCIALS,

ESCOLA I SERVEIS SOCIALS 59

MECANISMES D'AUTOREGULACIÓ I SUBJECTIVITAT 66

■ MECANISMES DE DENÚNCIA I RESISTÈNCIA A LA ISLAMOFÒBIA INSTITUCIONAL 69

ANÀLISI DE POSSIBILITATS I LÍMITS 71

- Funcionalitat de la islamofòbia 74

- El marc discursiu dels Drets humans i els delictes d'odi 75

- Interculturalitat i diversitat: multiculturalisme liberal 77

- Islamofòbia institucional i securitització 79

- Despolitització de l'organització comunitària 81

■ CONCLUSIONS 84

■ BIBLIOGRAFIA 88

Introducció

La meua prioritat en aquest moment és tornar la normalitat a Ceuta. Els seus ciutadans i ciutadanes han de saber que compten amb el suport absolut del govern d'Espanya i la màxima fermesa per vetllar per la seva seguretat i defensar la seva integritat com a part del país davant de qualsevol repte.

Pedro Sánchez, Presidente del Gobierno español, 18 de mayo 2021

Aquestes eren les primeres declaracions de Pedro Sánchez després del pas de frontera multitudinari que va tenir lloc a la platja de Tarajal el maig de 2021. La presència de migrants, la majoria marroquins, convertida en una qüestió de seguretat i d'integritat nacional. Els moros venen a trencar la seguretat, la pau i la unitat simbòlica de la identitat nacional espanyola, també en els enclavaments colonials africans actuals. El pas següent va ser enviar-hi l'exèrcit i expulsar "en calent" tot aquell que el govern marroquí, fidel gestor postcolonial de la violència fronterera, estigués disposat a rebre.

El relat de la seguretat en el discurs polític i mediàtic relacionat amb el règim de control migratori ha estat una constant en les últimes dècades. Se'ns ha dit que per Ceuta i Melilla es "colen terroristes", que els que es diuen refugiats eren terroristes, que Ceuta és un lloc de vigilància especial perquè és molt a prop del triangle Tànger-Tetuan-Castillejos (Fnideq), segons els "experts" creadors de l'amenaça terrorista, el principal focus de radicalització del Marroc.

Se'ns colen relats securitaris vinculats a una migració concreta, a uns cossos concrets, i se'ns convenç de retòriques nacionalistes defensives que freguen el llenguatge bèl·lic per tal de seguir legitimant i perpetuant un model autoritari de govern, una militarització de les fronteres i una violència racial cada cop més desacomplexada.

Durant l'estat d'alarma decretat com a resposta a la pandèmia de la COVID-19, vam poder assistir a una ampliació del paradigma securitari i de la violència del racisme institucional, en la seva manifestació policial, però també en forma de violència laboral, sanitària, etc.

La seguretat nacional i la construcció de l'enemic musulmà va ser i continua essent la base sobre la qual es construeix el paradigma securitari, que comporta el declivi autoritari de la política, l'augment del poder dels cossos policials i la deriva cap a un Estat cada vegada més punitivista.

Les narratives institucionals sobre les persones musulmanes a Espanya ha oscil·lat entre la necessitat de control i l'assimilació d'una cultura dominant eurocèntrica i cristianocèntrica, i la inevitabilitat de la seva expulsió perquè són “culturalment” inassimilables als “valors occidentals”. Aquesta oscil·lació depèn del moment polític i de les necessitats de governabilitat, especialment sobre la població d'origen migrant/racialitzada o catalogada com a “alteritat”.

Actualment, amb una forta pressió mediàtica sobre temes de seguretat i un retrocés preocupant en drets civils i polítics, les persones musulmanes s'han convertit, en el context global¹, en un boc expiatori i han estat catalogades com al major perill per a una seguretat nacional que té límits racials.

A més, hem pogut veure com, durant el decret de l'estat d'alarma decretat per la pandèmia de COVID-19, durant l'any 2020, l'Estat va fer ús de la legislació coercitiva existent, com ara la Llei de Seguretat ciutadana o el Codi penal. Tots dos, la promulgació de la primera i la reforma del segon, s'emmarquen dins de la política antiterrorista de l'Estat espanyol i s'han justificat amb una narrativa islamòfoba. Aquests canvis en la legislació van representar un retrocés en els drets civils i una porta oberta a la discriminació contra la població musulmana i altres col·lectius.

En aquest marc de securització de la població musulmana s'instrumentalitza la por i l'amenaça abstracta i construïda, deixant oberta la porta a l'existència d'estats d'excepció. De l'amenaça del “terrorista musulmà” passem a l'amenaça del virus i es mantenen els mateixos paradigmes de seguretat, de retrocés de drets que afecten cada vegada més poblacions, però que tenen un impacte directe especialment en la vida de les persones migrades i de les racialitzades.

En aquest context, cal una revisió urgent de les narratives actuals sobre persones musulmanes i de l'impacte que tenen aquestes narratives, a través de lleis i protocols, sobre una població que ja pateix racisme i islamofòbia en moltes dimensions (social, institucional, etc.).

L'informe² inicial que motiva aquest projecte destaca la institucionalització de la islamofòbia, que involucra mesures per prevenir la radicalització i la lluita contra el terrorisme. Aquest projecte³ té com a objectiu fer les primeres passes per elaborar una anàlisi en profunditat d'aquests mecanismes, tant acadèmics com institucionals i comunitaris i, en darrer terme, que serveixi d'anàlisi crítica del marc general de prevenció i de lluita contra el terrorisme i la impunitat actual.

1 Vegeu com l'ús de les narratives estatals al voltant del “perill musulmà”, com a boc expiatori per defensar i mantenir governs filofeixistes, i la islamització dels problemes nacionals, juguen un paper preponderant a l'Índia, la Xina, França o Palestina, per exemple.

2 “Suspicion, discrimination and surveillance: The impact of counter-terrorism law and policy on racialised groups at risk of racism in Europe” de la European Network Against Racism (ENAR). Disponible a: https://www.enar-eu.org/IMG/pdf/suspicion_discrimination_surveillance_report_2021.pdf

3 La redacció d'aquest informe forma part d'un projecte d'incidència realitzat sota el paraigua de SOS Racisme Catalunya i amb el suport d'Open Society Foundations, amb el títol: Analyzing the impact of institutional islamophobia in counter-terrorism and its expansion under Covid state of alarm.

Apunts

metodològics

Lloc d'enunciació

Hem partit d'un enfocament d'investigació activista antiracista, d'una construcció de coneixement situat (Haraway, 1997) i ancorat en les propostes teòrico-polítiques dels moviments antiracistes i contra la islamofòbia. L'objecte d'aquest estudi, les polítiques antiterroristes i de prevenció de la radicalització, és també el nostre espai d'activisme i no tenim cap voluntat ni cap necessitat de separar-nos-en. Entenem la investigació, així com els trànsits de subjectes racialitzats per espais acadèmics occidentals o occidentalitzats i de construcció del coneixement, com a una eina - amb els seus límits i contradiccions - per a les organitzacions i els moviments socials.

Les pretensions de científicitat de l'acadèmia solen amagar un enfocament militant precisament contra aquests moviments i la voluntat de protegir la subjectivitat racista. Ens distanciem dels enfocaments que, amb l'excusa d'una pretesa científicitat, neguen l'agència epistemològica de les persones no blanques - i especialment de les dones negres - per construir coneixement.

La metodologia d'investigació usada és qualitativa i exploratòria ja que hem volgut presentar i explorar l'impacte de les polítiques de prevenció de la radicalització i contraterroristes per tal de poder entendre'n el funcionament, mentre pensem i assagem formes de resistir-hi amb les organitzacions antiracistes i amb les activistes que estan desenvolupant la lluita en aquest nivell.

Objectius

L'objectiu d'aquest informe és proporcionar una anàlisi crítica de l'impacte de la securització de la vida de les persones musulmanes com a resultat de les mesures per prevenir la radicalització i de lluita contra el terrorisme en el context espanyol.

Va néixer amb la intenció de crear un espai de col·laboració i de diàleg entre la investigació i les organitzacions de la societat civil per tal d'enfortir el coneixement sobre les mesures i el seu impacte en els drets i la discriminació de poblacions racialitzades objecte d'aquestes polítiques.

La investigació sobre aquests mecanismes es concreta en el context català amb la intenció de reflexionar-hi per tal de denunciar i reparar aquestes discriminacions i detectar-ne les fortaleses i debilitats. L'objectiu final és que puguem detectar i respondre els casos en què el desplegament de mesures de seguretat comporti discriminació i violència racial i islamofòbia institucional.

Tècniques

Les tècniques d'investigació utilitzades han estat les entrevistes semiestructurades en profunditat i els grups de discussió.

També s'ha dut a terme una anàlisi documental d'algunes normatives i legislacions: PRODERAEV, Plan Estratégico Nacional, Pacte Antigihadista, articles especialitzats sobre les modificacions del Codi penal, Llei 26/1992, de 10 de novembre, per la qual s'aprova l'Acord de Cooperació de l'Estat amb la Comissió islàmica d'Espanya.

S'han realitzat entrevistes a persones musulmanes o llegides com a tals, expertes que duen a terme investigacions i anàlisis sobre el tema, líders de diferents comunitats i organitzacions de les comunitats musulmanes, agents socials dels grups cridats a dur a terme tasques de vigilància i de detecció de les persones musulmanes, persones responsables o que treballen als diferents espais de denúncia de la islamofòbia i persones que treballen en organitzacions antiracistes (no necessàriament musulmanes).

S'han dut a terme dos tipus diferents de grups de discussió en dos moments diferents. Els primers, a l'inici de la investigació, amb població musulmana que podria veure's afectada pels diferents mecanismes d'islamofòbia institucional i de securitització. Els segons, amb activistes musulmanes contra la islamofòbia del context català, en les darreres fases de la investigació.

Hi han participat persones amb diferents bagatges culturals (àrab-amazic-sininké-català-eusquera-espanyol), que s'identifiquen com a musulmanes, la majoria també amb vinculació familiar amb l'islam.

Fases d'investigació

La investigació s'ha dut a terme en diferents fases, entre juliol del 2019 i gener del 2021.

FASE I: Juny, juliol i agost del 2019. Es duen a terme 26 entrevistes amb polítics/ques, tècnics/ques, agents socials i experts/tes.

FASE II: Setembre 2019. Tres grups de discussió amb persones musulmanes, dos a Barcelona (un amb homes i l'altre amb dones) i un a Madrid (un grup de joves musulmans mixt). Tots els participants es van identificar com a musulmans de diferents orígens. L'edat dels participants anava des dels vint fins als cinquanta anys. Els participants estaven associats a diferents organitzacions comunals islàmiques, com ara comunitats de mesquites o associacions joves. Alguns d'ells no tenien afiliació política o comunal. Van tenir lloc a dues ciutats diferents: Madrid i Barcelona.

També es van dur a terme dues presentacions de resultats preliminars i de discussió sobre les recomanacions i les propostes de canvi: amb organitzacions de la societat civil i amb treballadors i treballadores d'institucions vinculades als mecanismes de prevenció de la radicalització o a mecanismes de lluita contra la islamofòbia en el context català i barceloní.

FASE III: Es va dur a terme entre setembre del 2020 i gener del 2021. Entrevistes a persones responsables o que treballen en allò que s'ha detectat com a mecanismes de denúncia i reparació en l'àmbit local: Fiscalia de Delictes d'Odi de Barcelona, Síndic de Greuges de Catalunya, Xarxa Antirumors del Pla d'Interculturalitat de Barcelona i el Pla municipal contra la Islamofòbia.

S'ha intentat treballar amb organitzacions de defensa dels drets humans en l'àmbit català, però la resposta ha estat negativa, amb l'argument que no treballen el tema de la islamofòbia en general i de la securització en particular.

FASE IV: Va tenir lloc el gener del 2021. Dos grups de discussió amb activistes per presentar resultats de la investigació i pensar l'organització política i les possibilitats d'incidència.

Estructura de l'informe

Aquest document s'estructura en tres apartats diferenciats. En primer lloc, tenim un marc conceptual sobre la islamofòbia i el seu caràcter estructural i institucional. En segon lloc, fem un repàs dels diferents mecanismes d'aquesta islamofòbia institucional en el marc de la securització i de les polítiques i les mesures de prevenció de la radicalització i antiterroristes. I finalment, un tercer apartat d'anàlisi dels mecanismes existents, a nivell local i nacional, detectats durant la investigació a través de les entrevistes i dels grups de discussió, i les limitacions i possibilitats que veiem segons el marc conceptual que fem servir i de les violències que hem detectat.

Marco

Conceptual

Islamofòbia i raça

Els processos de securització (Kundnani, 2014)⁴ de les persones musulmanes en els contextos nacionals i global responen a un continuïum històric de la islamofòbia o dels processos de racialització i de deshumanització dels subjectes construïts i entesos com a musulmans al llarg de la Modernitat. Això no obstant, la vinculació que es pot fer entre securització i islamofòbia és de causa-efecte. És a dir, les lleis i els mecanismes securitaris en el marc de la “guerra contra el terror” produeixen islamofòbia o estan basats en prejudicis i estereotips islamòfobs. La nostra investigació sobre aquestes lleis i mecanismes, el seu impacte en la població musulmana i les respostes o la falta de respostes que es poden produir, ens ensenya que cal entendre’ls com a dispositius d’aquesta islamofòbia sistèmica i estructural que descansa sobre processos de racialització i de deshumanització de l’altre, mitjançant mecanismes institucionals i epistèmics (Sayyid, 2014; Kundnani, 2016). És per això que en aquest informe volem partir d’allò que entenem per islamofòbia, atenent les seves dimensions estructurals i institucionals i la manera com aquestes es mostren en l’entramat de l’antiterrorisme. Ho farem a través de les preguntes que han anat sorgint al llarg del treball de camp sobre la naturalesa i l’origen de la islamofòbia.

S’ha dit sovint que la islamofòbia no pot ser una forma de racisme perquè els musulmans no són una raça, o bé que no pot ser només racisme perquè inclou moltes altres dimensions. Ambdues posicions operen amb una comprensió del racisme i d’allò que és racial molt limitada i eurocèntrica que impedeix veure els diferents marcadors del racisme, en el context global i en els contextos nacionals. En les línies següents esbossarem alguns dels punts de partida sobre aquesta qüestió que hem utilitzat en aquesta investigació.

No entrem en profunditat en aquests debats, però sí que considerem interessant anomenar-los i esbossar-los mínimament ja que en el procés d’aquesta investigació alguns dels punts clau d’aquestes discussions acadèmiques-activistes han suposat un moment d’inflexió per als activismes, sigui des de les organitzacions de la societat civil o des de la resposta institucional a la islamofòbia.

⁴ Utilitzem el concepte encunyat per Arun Kundnani per designar el procés a partir del qual tot allò que té a veure amb l’islam o les persones musulmanes passa a ser una qüestió de seguretat o es mira des de l’òptica securitària com a conseqüència de l’anomenada “guerra contra el terror”. Es fa a través de polítiques, discursos i mecanismes institucionals, culturals i socials, modificant les relacions dels Estats amb aquelles persones vistes com a musulmanes i amb un impacte directe en les seves vides. Té altres implicacions a nivell de governamentalitat, geopolítica, etc., que també han estat analitzades en diferents contextos, de moment tots ells occidentals o on la població musulmana és una minoria.

Aquests debats sobre l'origen, la naturalesa i l'objecte/subjecte de la islamofòbia s'han mogut entre "els musulmans no són una raça" i per tant, no pot ser racisme; la islamofòbia és un invent dels musulmans perquè "estan intentant que no es pugui criticar l'islam" i l'accepció més desacomplexada "la islamofòbia és desitjable i recomanable perquè l'islam és un perill" o "la islamofòbia és conseqüència de l'11S (o de l'atemptat X)" i per tant, és responsabilitat dels propis musulmans.

Tal com deia un líder comunitari musulmà en un dels grups de discussió, "el fet que s'estigui preguntant constantment sobre què és i què no és la islamofòbia és una forma d'islamofòbia". La qüestió important, per a nosaltres, és qui fa la pregunta i per a què. I, sobretot, on busca la resposta i quina és aquesta resposta.

En el context espanyol i català partim de la negació de l'existència de la islamofòbia com a violència i com a concepte vàlid per a l'acadèmia i per a les polítiques públiques, la qual cosa és especialment rellevant ja que no s'investiga, ni es denuncia, ni es lluita contra allò que no existeix. Recordem que fins l'any 2019 la Comissió Europea ni tan sols havia acceptat i tipificat la islamofòbia com a forma de discriminació i a Espanya consta només com a agreujant en els delictes d'odi.

Més enllà de l'acceptació o la negació institucional d'una violència racial que denuncien les persones i les comunitats musulmanes, és especialment rellevant respondre algunes preguntes clau, com ara, en quins cossos impacta la islamofòbia, quines condicions materials produeix i quins són els dispositius i els mecanismes que la fan possible. Per tant, caldrà pensar estratègies per desmantellar-les. Igual d'important és tenir detectat qui produeix la islamofòbia i, sobretot, quina relació guarda aquell qui la produeix amb els mecanismes de denúncia i reparació amb què compten les persones musulmanes en cada moment i en cada context. Aquest és el nostre punt de partida per a aquest treball.

Explicar la islamofòbia com a discriminacions i prejudicis sorgits com a resposta als atemptats és especialment problemàtic, invisibilitza pràctiques islamòfobes anteriors, apunta només a una dimensió individual i excepcional, i deixa fora la dimensió institucional i el caràcter estructural i sistèmic. A més, no tenen en compte els contextos històrics i les genealogies racials concretes de cada Estat-nació en què es produeix i apuntala el paradigma securitari, que és el dispositiu de deshumanització més estès en l'actualitat.

Pel que fa l'origen, apuntar cap a la història llarga de la islamofòbia, inherent a la construcció d'occident a través de la construcció d'orient i de la seva dimensió estructural, ens situa en un marc d'anàlisi que ens permet entendre-la com a forma de racisme, institucional i estructural, on el procés de racialització de l'altre musulmà se situa en el centre. Una anàlisi que ens permet identificar qui produeix la islamofòbia, per a què i com s'imbrica en altres sistemes d'opressió com el sistema sexe-gènere o la classe, entre d'altres.

Més enllà d'allò que s'ha volgut entendre com a islamofòbia en el context espanyol, el seu camp d'estudi en altres contextos ha tendit a la complexitat, tant de la comprensió com del nivell analític de la islamofòbia. Les anàlisis s'han mogut entre una explicació

del fenomen contemporani o de la seva genealogia llarga, o bé d'entendre la seva naturalesa colonial-racial i les diferents dimensions que la integren (Meer i Modood, 2008; Sayyid i Vakil, 2010; Hajjat i Muhammad, 2013; Selod i Garner, 2015).

La islamofòbia com a fenomen de principis del segle XX, tal com s'entén en els espais polítics de la població musulmana britànica – la majoria d'origen sud-asiàtic - (Meer y Modood, 2008; Allen, 2010) atén sobretot a l'experiència viscuda de la discriminació i la violència d'aquestes comunitats en un moment polític clau per a l'antiracisme d'aquell país (Sivanandhan, 2019) i els dona nom i categoria analítica, també com a eina política. Tot això, tenint en compte els debats a l'interior d'aquells moviments per tal d'assenyalar les diferents formes de racisme que operaven en el context britànic i que s'expliquen per les seves relacions colonials i postcolonials amb uns subjectes concrets.

No es poden entendre aquestes propostes analítiques al marge del context polític en el qual sorgeixen i dels subjectes que les posen en marxa. Passa el mateix amb la resta de contextos nacionals europeus en els quals es va articulant el discurs i l'anàlisi al voltant de la islamofòbia i de les persones musulmanes. En el context espanyol i català s'ha d'entendre la islamofòbia i els discursos que les confronten des de la mateixa òptica i tenint en compte els diferents agents que les posen en marxa, així com els debats que es produeixen entre ells en el camp polític i en l'acadèmic-activista.

Actualment aquest ancoratge en les experiències concretes i viscudes el trobarem en la majoria de les anàlisis sobre diversos mecanismes i dispositius de la islamofòbia. Vakil i Sayyid, per exemple, han apostat per una definició sorgida del seu treball de camp amb persones i grups de musulmans, especialment d'organitzacions de la societat civil, i han arribat a la conclusió que “Islamophobia is rooted in racism and is a type of racism that targets expressions of Muslimness or perceived Muslimness”⁵ (2019).

Aquesta “musulmaneïtat percebuda” respon a la necessitat de situar també el fet que la islamofòbia pot afectar persones com els sikhs, percebuts com a musulmans. Es podria ampliar aquesta idea a persones amb orígens o vincles amb països de majoria musulmana però que elles no ho són.

Es tracta d'un concepte interessant perquè pretén entendre la islamofòbia de forma útil per a les polítiques i activismes, des d'una perspectiva social i relacionada amb el racisme, que entén que el racisme crea les races i no al revés, i que dona l'opció als musulmans d'entendre i anomenar les seves experiències d'opressió en el seu context i articular respostes i resistències.

En el context espanyol s'han apuntat diferents concepcions sobre la islamofòbia, posant el focus en diferents dimensions o partint de diferents marcs d'explicació. S'ha apuntat que “hem d'entendre el terme islamofòbia com a una manera de llegir el que està passant, d'expressar la realitat present i donar compte de les seves pràctiques. És a dir, la islamofòbia seria un terme/concepte construït com a contenidor universal de significats i pràctiques socials, independentment dels condicionants contextuals en

5 Es poden consultar les conclusions i propostes en el següent web:

<https://www.islamophobia-definition.com/>.

base als quals fins ara s'han anat construint" (Martín Muñoz i Grosfoguel, 2012). Seria, doncs, un terme universal que fa referència a un conjunt de pràctiques concretes actuals. I, a més, "la islamofòbia és un aparell de poder colonial que enfonsa les seves arrels en el desplegament del sistema-món moderno-colonial. És un dispositiu que s'ocupa específicament de la subhumanització, de l'epistemicidi i de l'anihilació de l'islam i dels musulmans, mitjançant marcs discursius i conceptuals que han anat transformant-se en les diferents conjuntures històriques i que en l'actualitat s'ententeix al voltant dels discursos colonials del desenvolupament/el feminisme/el terrorisme/la democratització/la liberalització, etc." (Sirin Adlbi Sibai, 2016)

Per a la majoria d'estudiosos de la islamofòbia, aquesta és una forma de racisme que utilitza el marcador de la religió (Bazian, 2018; Vakil, 2010; Mignolo, 2008) i que s'imbrica amb altres marcadors segons cada context. A més, no es pot entendre la islamofòbia fora dels contextos postcoloniais en què sorgeix, ja que la relació que guarda cada Estat-nació amb la població musulmana que viu en el seu territori (sigui una minoria o una majoria, sigui provinent de la migració o amb una història llarga, etc.) determinarà la forma en què es presenti i també els cossos i les comunitats en que situï el focus, encara que el seu impacte tingui una certa capacitat expansiva cap a altres grups. En aquest punt, el poder utilitzarà altres marcadors diferents de racialització: culturals, polítics, ètnico-racials. Això no obstant, sempre estaran vinculats al marcador religiós. Aquesta imbricació és clau per entendre com opera i en quins cossos i subjectivitats s'inscriu la islamofòbia en cada context.

Sirin Adlbi Sibai adverteix que «el racisme cultural utilitzarà elements culturals com a marca d'inferioritat i superioritat, reproduint la mateixa jerarquia colonial/racial de l'expansió colonial europea. És una forma de racisme que, tanmateix, no estarà desvinculada de la seva forma biològica anterior, ja que naturalitzarà i essencialitzarà les cultures dels colonitzats, ara tercermundistes, subdesenvolupats, antidemocràtics i, finalment, terroristes»

La islamofòbia com a racisme institucional

Per tal d'explicar la dimensió estructural i institucional de la islamofòbia abans hem d'entendre de quin marc teòric partim. Això vol dir entendre què significa afirmar que el racisme és institucional i què significa per a nosaltres en aquest informe.

El terme “racisme institucional” va ser encunyat per Stokely Carmichael i Charles Hamilton en l'històric assaig *Poder negre: la política d'alliberament als EUA*, publicat l'any 1967. A l'inici del llibre, els autors contraposen dues formes d'entendre el racisme, la individual i la institucional. Tal com hem intentat mostrar, mentre que el racisme “individual” es manifesta de forma evident, a través, per exemple, d'un atemptat directe contra la integritat d'un persona no blanca, l'institucional És “menys franc, molt més subtil, menys identificable amb relació als individus específics que cometen el actes”. (Carmichael i Hamilton., 1967: 10).

Tenint en compte tot l'anterior, el racisme individual és, segons aquest criteri, àmpliament condemnat per les majories socials, En canvi, el racisme institucional i el paper de les elits en la seva consolidació és “sovint bastant subtil i indirecte” (Van Dijk, 2003), per la qual cosa no genera el mateix rebuig col·lectiu. Però, per què el racisme institucional és tan difícil d'assenyalar, de comprendre i de combatre? És perquè resulta menys letal? És tot al contrari. Carmichael i Hamilton ho expressaven de forma clara referint-se a les estructures de caràcter polític que mantenien les penoses condicions materials de la població negra als EUA.

Són les institucions les que confereixen una dimensió material al racisme i el fan operatiu, condicionant les vides de les comunitats que el pateixen. El racisme institucional “s'origina en el funcionament de forces consagrades i respectades de la societat” (Carmichael i Hamilton, 1967) naturalitzades, i per això resulta tan difícil localitzar-les. Qüestionar la raó de ser d'aquests entramats implica interrogar des de la seva pròpia arrel una forma de societat i una racionalitat concreta que li atorga legitimitat moral i suport social, com també polític.

El racisme també és sempre estructural perquè és un principi organitzador de les relacions socials, de les relacions econòmiques i de les nostres pròpies subjectivitats (a nivell conscient i inconscient). I és institucional perquè té a veure amb el llegat colonial de l'Estat modern, els tentacles d'acció del qual són precisament les seves institucions, que s'encarreguen de reproduir aquestes estructures de poder i de protegir els interessos del grup dominant.

Seguint pensadors com Césaire o Frantz Fanon, els intel·lectuals i els militants descoloniais “conflueixen a argumentar que el colonialisme és la matriu en què emergeix i opera el racisme” (Restrepo/Rojas, 2010). És aquest llegat racial que va seguir operant després de la desaparició de les administracions colonials formals el que aquest grup crític anomena “la colonialitat del poder” (Quijano, 2000). Però la dimensió racial de la modernitat hereva del colonialisme històric no només és present a l'Estat liberal, sinó que articula els camps del saber (Lander, 2001), de la pròpia constitució de la subjectivitat (Mignolo, 2000; Maldonado-Torres, 2007) i articula també les relacions de gènere (Lugones, 2008) així com altres dimensions de la realitat social.

D'altra banda, per a Cedric J. Robinson, autor de l'històric *Black Marxism. The making of the Black Radical Tradition* (1983)⁶, els orígens del racisme s'anticipen al colonialisme modern i eclosionen mundialitzant-se a partir d'aquest mateix. Per a ell, la “raça” ja forma part del substrat cultural en el qual es desenvolupa la civilització que produeix el capitalisme, que no és altra que la civilització occidental. Diu Robinson: “Això només podia ser cert si els orígens socials, psicològics i culturals tant del racisme com del nacionalisme, es van anticipar en el temps al capitalisme i van formar un tot amb aquestes esdeveniments que van contribuir directament a la seva organització de la producció i de l'intercanvi” (Robinson, pàg. 25, 2018).

Aquesta genealogia del racisme com a estructura de poder mundial potser pot resultar confusa. Primer, insinuem que el racisme modern troba la matriu en el colonialisme, però després afirmem que la raça comença a gestar-se amb anterioritat. Segons Robinson i altres autors, és absurd imaginar que la raça es crea ex nihilo, a l'instant que el colonitzador es troba amb el colonitzat. Que, de fet, el colonitzador és el producte d'una sèrie de complexes tensions i relacions de poder que s'han anat forjant poc a poc en el si de la mateixa Europa. “El racisme modern està relacionat amb els canvis graduals de la comprensió d'una varietat de nocions constitutives al voltant de la naturalesa dels éssers humans des de l'Antiguitat. Això no vol dir que el racisme, de la manera que l'entendem avui, existís abans de l'inici de la modernitat” (Lentin, 2004).

De tots aquests matisos s'infereix que la complexitat de l'anàlisi sobre el racisme com a fenomen institucional i estructural ens obliga a afinar contínuament. D'aquí que una percepció del problema que “descuida els seus fonaments històrics profundament arrelats a les societats europees i a les institucions polítiques [...]” (Maeso i Araujo, 2017) es tradueix en estratègies institucionals ineficaces. Només parant esment a aquestes arestes estarem en condicions d'organitzar projectes polítics per afrontar el racisme de manera eficaç. No cal dir que, encara que el debat sigui teòric, és el moviment antiracista internacional, en el combat directe contra les expressions més crues del racisme, el que ha desenvolupat els marcs intel·lectuals dels quals partim.

Les afirmacions sobre la pròpia arrel racista de l'Estat modern han portat autors com el sud-africà David Theo Goldberg a desenvolupar el concepte d'“Estat racial” (Goldberg, 2001). Òbviament, tal com ja hem afirmat, la forma en què el racisme es manifesta a cada territori és diferent i depèn de les particularitats de la història colonial. Això no

6 Traduït recentment a l'espanyol per l'Editorial Traficantes de sueños.

El racisme també és sempre estructural perquè és un principi organitzador de les relacions socials, de les relacions econòmiques i de les nostres pròpies subjectivitats (a nivell conscient i inconscient). I és institucional perquè té a veure amb el llegat colonial de l'Estat modern, els tentacles d'acció del qual són precisament les seves institucions, que s'encarreguen de reproduir aquestes estructures de poder i de protegir els interessos del grup dominant.

obstant, la raça se sistematitza a través del projecte civilitzatori occidental iniciat amb la conquesta, l'esclavització i el genocidi dels altres no europeus. La qual cosa significa que no és un fenomen circumscrit a determinades nacions i absent en d'altres; més enllà d'això "la raça no és simplement una peculiaritat de certes nacions; és una fenomen de les nacions expansives i de les fronteres emocionals establertes per les lleis que defineixen i constitueixen les nacions" (Nicholson, 1997 a Lentin, 2004).

La "raça" no és res abstracte, que és produeixi al marge de la divisió internacional del treball o de les relacions de poder que origina el patriarcat a partir de la modernitat occidental, sinó que és una peça clau del sistema i és incomprendible fora d'aquesta modernitat. El mateix capitalisme és incomprendible si no és analitzat en el marc geopolític i cultural en el qual es gesta. A propòsit d'això, Cedric Robinson afirma el següent: "La civilització europea no és producte del capitalisme. Ans al contrari, el caràcter del capitalisme pot entendre's únicament en el context social i històric de la seva aparició" (Robinson, 2018).

Islamofòbia institucional i securitització

Partint d'aquest marc, la islamofòbia serveix tant per mantenir una estructura racial determinada a través de la deshumanització de les persones musulmanes -i per extensió, de totes les persones no blanques- com a forma de governar a nivell nacional i global, ja que els processos de securitització s'han globalitzat i les narratives islamòfobes funcionen com a mecanismes institucionals tant per domesticar les persones musulmanes, com per tenir un boc expiatori que permeti processos d'autoritarisme que afecten tota la població. A més, també serveix per poder invalidar la dissidència política, de musulmans i de no musulmans, en aquests processos, tal com hem vist en el context espanyol i analitzarem en aquest informe.

Es basa en estructures de poder sustentades en jerarquies racials i la racialització de l'altre musulmà, com la segregació de la població, les condicions d'accés desigual a recursos, a drets de ciutadania, a una vida digna, i fins i tot poden condemnar a una mort prematura, a la precarització de la vida de les persones catalogades com a musulmanes, a la discriminació religiosa. Respon a la necessitat institucional d'alteritzar les persones musulmanes i l'islam. Té a veure amb la necessitat institucional, d'Occident, de delimitar un nou enemic abstracte que seria l'islam i els musulmans (Bazian, 2018).

Les coordenades en què es mou l'actual violència racial no són noves. S'expliquen en gran mesura a través de la forma amb què s'ha construït la institucionalitat europea i la seva relació amb l'altre; en el nostre cas, l'altre moro. Per això ens hem centrat en les pràctiques d'un Estat racial, ja que, entre d'altres motius, neix a partir de i per a legitimar un ordre racial. Els analistes dels impactes de les polítiques antiterroristes alerten sobre les formes en què s'intensifiquen i amplien els processos existents de racialització dels musulmans (Selod i Garner, 2015; Choudhury, 2021). Assenyalen que la noció d'"islamista radical" sobre la qual es construeix tot el marc legal i normatiu, està inscrita en els prejudicis i estereotips orientalistes existents sobre els homes musulmans i l'islam com a innatament violents i agressius (Choudhury, 2021; Amazian i Douhaibi, 2019; Téllez, 2018; López Bragados, 2016). Aquestes construccions es reconfiguren en el marc securitari i antiterrorista:

Les polítiques estan implicades en processos de racialització; en primer lloc, a través de la diferenciació i la categorització dels subjectes en la lluita contra el terrorisme i, en segon lloc, a través de la seva “normalització” mitjançant l'exercici repetit i continuat del poder estatal contra aquells considerats subjectes naturals de la policia. (Choudhury, 2021; 23).

Els mecanismes de prevenció de la radicalització i de la lluita contra el terrorisme es desprenen d'un marc legal d'àmbit europeu i inscrit en narratives i marcs internacionals. Són una mostra clara de l'existència de marcs de dret colonial en l'actualitat. És a dir, es basen en una administració diferencial de la penalitat a través del marcador racial que es pot veure en les legislacions, l'acció judicial i policial i en el sistema carcerari (Douhaibi, 2019; Espinosa, 2021)⁷.

La raça, en el dret postcolonial, es pensa com a categoria sociojurídica que determina la idea de ciutadania. La funció del delictes, el càstig i la prevenció del delictes, la rehabilitació, tenen relació amb les societats marcades per la diferència racial.

⁷ *Modelos carcelarios, lógicas policiales y marcador racial a Rumores. Epistemologías racializadas y saberes anticoloniales.* Disponible a: <https://www.contranarrativas.org/coyunturas>

Dispositius, implementació i impacte

Context europeu

El relator especial de les Nacions Unides sobre la llibertat religiosa presentava en el seu informe *Countering Islamophobia/Anti-Muslim Hatred to Eliminate Discrimination and Intolerance Based on Religion or Belief*⁸ (2021) que existeix un vincle entre les polítiques de l'Estat i les actituds i accions islamòfobes, un vincle bidireccional ja que les polítiques estatals validen les actituds individuals i aquestes darreres poden impulsar les primeres. La conclusió més important d'aquest informe és que actualment existeixen dinàmiques i mecanismes islamòfobs tant en l'àmbit privat com en el públic que menyscaben el dret de les persones musulmanes a la llibertat religiosa i que dificulten, al cap a i a la fi, el dret de ser musulmà a Europa. Aquestes dinàmiques van des de les restriccions desproporcionades sobre la capacitat dels musulmans per manifestar les seves creences, la securitització de comunitats senceres, els límits a l'accés a la ciutadania o l'exclusió socioeconòmica fins a l'estigmatització generalitzada de les comunitats musulmanes. Com a política d'Estat que impacta de forma clau, el relator assenyala mesures antiterroristes que criminalitzen les persones i les comunitats musulmanes, provocant i legitimant la discriminació, l'hostilitat i la violència cap a ells.

El 2020 el Relator Especial sobre la promoció i la protecció dels drets humans i les llibertats fonamentals en la lluita contra el terrorisme, ja havia assenyalat en el seu informe algunes de les problemàtiques del marc de prevenció i de lluita contra el terrorisme i els abusos generalitzats dels drets humans que provoquen. Entre moltes d'altres, trobem: la falta de definicions legals precises, la falta de participació de les comunitats a les quals s'adrecen les mesures, els efectes en l'Estat de Dret (neutralitat i imparcialitat de l'Estat, el tracte que dona a les persones i comunitats), la consolidació d'un règim de seguretat globalitzat que usa aquests termes i marcs legals ambigus que suposen un repte per a la defensa dels drets humans, el poc seguiment i avaluació dels diferents programes, l'enfocament en l'espai precriminal que converteix grups i individus en sospitosos sobre la base d'estereotips religiosos o racials, la implementació discriminatòria per motius religiosos de les polítiques que agreugen l'exclusió estructural, la promulgació de legislacions que criminalitzen el pensament o les creences, sobre la base que és un precursor del terrorisme, i que s'usa per silenciar determinats grups religiosos minoritaris, l'ús de lleis de "discursos

8 Disponible en el següent enllaç:

<https://www.ohchr.org/EN/Issues/FreedomReligion/Pages/HatredAndDiscrimination.aspx>

d'odi" contra els mateixos grups minoritaris que en un principi haurien de protegir aquestes lleis, l'ús d'agents socials per detectar signes de radicalització, la pressió a les organitzacions de la societat civil per tal de silenciar-les, limitar el seu abast i atacar-les interpretant per part de les polítiques de prevenció i antiterroristes, la lluita pels drets humans com a una forma d'"extremisme"⁹.

A l'apartat sobre Espanya de l'European Islamophobia Report (Ali, 2019)¹⁰ s'alertava sobre les formes d'islamofòbia institucional i sobre l'impacte de les narratives i polítiques de securització de la població musulmana a l'Estat espanyol. Així mateix, l'informe "Suspicion, discrimination and surveillance: The impact of counter-terrorism law and policy on racialised groups at risk of racism in Europe" de l'European Network Against Racism (ENAR) inclou Espanya en la seva comparativa i assenyala que les mesures antiterroristes i de prevenció de la radicalització construeixen, mantenen i reforcen la percepció que les persones musulmanes en general són una amenaça potencial per a la seguretat. L'impacte en el cas espanyol es dona en diferents espais i contextos: escola, centres de culte, espai públic. I tenen conseqüències tant socials com polítiques ja que limita la capacitat d'associar-se, estigmatitza i discrimina, i té impactes psicològics i emocionals.

9 El cas paradigmàtic d'aquesta qüestió és l'Estat francès i el seu atac a organitzacions contra la islamofòbia, com ara el Col·lectiu contra la Islamofòbia (CCIF).

10 Aurora Ali: Islamophobia in Spain: National Report 2019, in: Enes Bayraklı & Farid Hafez, European Islamophobia Report 2019, Istanbul, SETA, 2020: https://www.islamophobiaeurope.com/wpcontent/uploads/2020/06/EIR_2019.pdf

Com a musulmans, crec que una cosa molt important i òbvia és que som a la primera línia com a víctimes. Què significa que els nostres fills i filles siguin joves potencials per a nodrir grups terroristes? Llavors, també som víctimes.

Marc discursiu del context espanyol i català

La terminologia usada en els protocols i en els discursos institucionals tendeix a ser ambigua i escassa. Per exemple, utilitzen paraules com ara “islamista”, “salafisme”, “wahhabisme”, tot i que en realitat no les defineixen ni sembla que sàpiguen exactament què signifiquen. S’assumeix que són termes que es refereixen a idees o persones, o les usen de manera equívoca o sense diferenciar un terme de l’altre. Les usen indistintament com a acusació de radicalització.

És especialment preocupant l’ús que es fa dels termes radicalització i prevenció. Hem vist que en la literatura sobre la qüestió no existeix consens sobre què designa cadascun. Tanmateix, s’utilitzen en protocols i entrenaments com si existís aquest consens.

El responsable d’una de les organitzacions de la societat civil amb qui hem parlat expressava els seus dubtes sobre el terme “prevenció”:

El problema de fons és que ens referim a prevenir, segons la meua opinió. Recordo una discussió en el fòrum sobre Drets Humans. Vaig preguntar a un investigador que defensava el PRODERAI quantes persones podem detectar que es trobin en procés de radicalització. Si portem cinc nens i vigiléssim tota la població estudiantil de Catalunya, això compensa els drets humans? Si estem violant els drets humans i assumim que està bé si podem detectar alguna cosa, això és un problema. Hi ha moltes definicions del terme. Quan parlem de prevenció en el paradigma d’acció de les polítiques públiques, què significa prevenció? Si PRODERAI és prevenir l’extremisme violent, ja no és que no ens ajudi, és que ens crea un altre problema.

Un investigador expert en racisme assenyalava que:

La dinàmica de la prevenció no es deté perquè a la mínima que un perfil generi dubtes entrarà en el centre d’atenció, sense cap evidència empírica de la seva perillositat. L’extensió del cercle finalitza quan troba un perfil que no representa una amenaça. Per a mi, acaba en la carrera. Per això en el cas Dixan hi ha una sentència del jutge d’instrucció que els va alliberar que diu: “Aquestes persones són aquí només perquè són àrabs”. El racisme és un element determinant. El dret penal funciona de manera diferent per als musulmans perquè estan confinats només per la sospita”.

Un altre investigador agregava que:

O és culpa de la immigració o és culpa de l'islam o de tots dos al mateix temps. Hi ha un component culturalista quan s'estudia el terrorisme "gihadista". El fenomen del gihadisme, en el pitjor dels casos, és una història de marroquins que venen aquí i que no s'assimilen, o de persones que van néixer aquí, però va haver-hi una "integració fallida". Cap estudi empíric no ha demostrat que si porto barba o hijab corri el risc de radicalitzar-me. Si els indicadors es basen en l'aparença o la pràctica religiosa i alhora no estan emparats per cap tipus d'evidència empírica, això pot conduir a polítiques discriminatòries.

En el grup de discussió amb dones de Barcelona, es va expressar preocupació perquè aquests protocols donaven per fet que els joves musulmans estaven en perill de caure en xarxes terroristes. Això no obstant, aquests joves i les seves famílies mai no són considerats víctimes per les autoritats. Una mare musulmana va dir:

Com a musulmans, crec que una cosa molt important i òbvia és que som a la primera línia com a víctimes. Què significa que els nostres fills i filles siguin joves potencials per a nodrir grups terroristes? Llavors, també som víctimes.

En els grups de discussió es feien preguntes sobre la pròpia seguretat i què podria significar aquest terme per a cadascú. La pregunta sobre la seguretat personal agafa per sorpresa en la majoria dels casos. Els musulmans a Espanya han interioritzat que la seguretat és per als altres i contra ells. Tots els participants musulmans, sense excepció, informen que se senten percebuts i tractats com al principal perill per a la seguretat nacional. Senten que sempre estan sent observats.

La sensació és que qualsevol notícia que tingui a veure amb musulmans o marroquins és una oportunitat per atacar-nos. L'ambient sempre està preparat. A la feina, per exemple, el meu soci no para de dir que cal expulsar els moros perquè tots ells posen en joc la seguretat de tothom. (FG Madrid)

Sents que et miren, que t'observen, ja saps... I això passa de la policia a la gent, ja saps, perquè al final, el teu veí, encara que sigui el teu veí, passa a ser un vigilant de la policia... crec que de vegades estan esperant que algun moro faci alguna cosa. Trucar al. Mentre, els seus fills catalans o espanyols estan jugant en el mateix barri, ja saps... Però si un nen moro fa alguna cosa... Però, és clar, la vigilància policial afecta els veïns que finalment acaben fent tasques policials. No et sens segur en cap context. (FG Barcelona)

Aquest sentiment d'inseguretat prové de la vigilància i de l'escrutini policial i social a què se senten sotmesos constantment i en tots els contextos. Un participant va descriure el clima actual cap als musulmans com a "caça de bruixes".

Pel que fa a la seguretat dels musulmans i allò que els posa en perill, també apunten a qüestions de racisme i d'islamofòbia, especialment en l'espai públic. Al grup de dones de Barcelona es va recalcar l'assetjament que pateixen les dones musulmanes amb hijab als carrers i al transport públic, que sovint les obliga a canviar de ruta o a evitar determinades zones de la ciutat que identifiquen com a més insegures.

Respecte de certs dies, com el Día de la Hispanidad i d'altres, cal tenir molt de compte en passar per determinats llocs. Aquell dia hispà anava amb els meus fills i és el dia que he tingut més por. Que et trobis gent que t'insulti i t'escupi. Això et marca. Quan vas amb vel, en alguns moments, sempre tens por. Després d'un acte terrorista, també tens aquesta por de sortir. Patim por quan sortim. Tinc aquesta por (FG Barcelona).

La percepció que els discursos institucionals sobre seguretat no tenen en compte la seva pròpia percepció i el sentiment d'inseguretat, vincula que la seva pròpia inseguretat té a veure precisament amb la persecució i la discriminació per part de les institucions estatals, que pretenen preservar la seguretat de tothom. Existeix la creença generalitzada que la seguretat que es vol preservar és la de la població blanca, no la musulmana.

El pitjor és que assumim que això és normal; com que som musulmans, aquest és el nostre torn de viure. Crec que es necessita un canvi de xip radical. Quin és el paper de les institucions? Protegir la societat en general. En aquest cas, una part de la societat està essent protegida del presumpte dany que una altra part podria fer. Aquestes institucions estan causant dany a aquesta última part. Em sento discriminada les 24 hores del dia, cada dia de l'any. Només pel fet de ser i de declarar que sóc musulmà em converteixo en sospitós. (FG Barcelona)

Legislació antiterrorista

A Espanya portem en alerta terrorista 4, d'un sistema de 5 nivells d'activació, des del 2015¹¹, després dels atemptats de París. Cada nivell implica la posada en marxa d'unes mesures securitàries específiques. Tanmateix, no sabem quines mesures concretes es relacionen amb cada nivell.

Pel que fa als models de lluita antiterrorista a Espanya, després dels atemptats de Madrid es va reforçar sobretot l'actuació policial i de vigilància dels serveis d'intel·ligència. Això no obstant, el model va anar mutant cap a una tendència més multiagencial que busca la coordinació i la col·laboració entre els cossos de seguretat amb agents, a priori, no policials, com ara professors, educadors i treballadors socials, representants de la comunitat, membres de la família, etc. (Douhaibi, 2019).

L'Estat espanyol ja comptava amb dispositius i amb experiència per a la vigilància i control que posa en marxa en referència al "terrorisme global"¹². De fet, en formacions i jornades de debat sobre Prevenció de la Radicalització i Antiterrorisme, funcionaris de les presons de l'ACAIP¹³, es vantaven del nivell d'"expert" d'Espanya en el context europeu, donada la seva "experiència i eficàcia amb el terrorisme d'ETA". Aquestes afirmacions ens donen una idea de la forma específica que té el model espanyol i ens alerta de la possibilitat que tot l'aparell judicial, policial i institucional encarregat de la lluita contra el terrorisme d'ETA s'hagi pogut reconduir, ara que ja ha cessat l'activitat d'aquella organització, cap a allò que anomenen "terrorisme de caire religiós".

11 "Los Niveles de Alerta Antiterrorista fueron introducidos en España por primera vez por el Plan de Prevención y Protección Antiterrorista de 9 de marzo del 2005 como consecuencia de los atentados ocurridos en Madrid del 11 de marzo del 2004. Este primer Plan establecía 3 niveles. En 2009, la Instrucción 4/2009 de la Secretaría de Estado de Seguridad modificó el Plan de Prevención y Protección Antiterrorista, introduciendo una escala de 4 niveles, con dos intensidades. El actual sistema de niveles entró en vigor en mayo del 2015 como consecuencia de la publicación de la Instrucción 3/2015 de la Secretaría de Estado de Seguridad, por la que se actualizó el Plan de Prevención y Protección Antiterrorista con el fin de mejorar, por un lado, la protección de los potenciales objetivos de las organizaciones terroristas y reforzar, por otro, las capacidades de investigación y neutralización de la amenaza." http://www.interior.gob.es/documents/10180/4422164/Dossier_NAA.pdf/57ebdc94-8226-4b05-9c9a-3b44d8f2be62

12 A la literatura oficial sobre la qüestió se sol utilitzar aquesta forma o la de Terrorisme Internacional o Terrorisme de caire religiós. En aquest informe usem de forma indistinta aquestes categories que no deixen de ser constructes sobre un fenomen que es va conformant a mesura que es creen els instruments legals, polítics i mediàtics per a la "prevenció" i la "lluita contra el terrorisme". El seu ús no vol dir cap acceptació de la categoria ni del seu contingut.

13 Agrupación de los Cuerpos de la Administración de Instituciones Penitenciarias.

No és d'estranyar, per exemple, que amb els musulmans acusats de terrorisme s'estigui usant l'estratègia de la dispersió carcerària, els fitxers d'especial seguiment a les presons o la vigilància a l'entorn social i familiar. La diferència entre un cas i l'altre és que en el cas basc es vigilava el context social i familiar de persones que pertanyien o se sospitava que pertanyien a una organització catalogada com a terrorista. En el cas que ens ocupa es passa a vigilar tota la població musulmana, sense cap prova prèvia de pertinença a cap grup organitzat o fins i tot sense que calgui que això sigui així. Més endavant veurem els canvis legislatius que permeten aquest salt.

L'estratègia antiterrorista espanyola esta conformada per: l'anàlisi de la informació recopilada pel CNI -servei nacional d'intel·ligència- el treball de la Guàrdia Civil i dels Cossos Nacionals de policia i de l'autoritat judicial de l'Audiència Nacional, una cort especial amb competències legals àmplies que inclouen l'enjudiciament dels delictes comesos per bandes armades i elements terroristes.

És especialment interessant veure com s'articula aquesta estratègia policial i judicial amb la vigilància ciutadana i la col·laboració dels agents civils. En aquesta tasca és molt important la creació del CITCO (Centre d'Intel·ligència contra el Terrorisme i el Crim Organitzat). Més endavant tornarem sobre aquesta qüestió.

Pacte Antigihadista

El 2 de febrer del 2015, el Partit Popular i el Partit Socialista Obrer Espanyol firmen l'"Acord per refermar la unitat en defensa de les llibertats i en la lluita contra el terrorisme" (conegut públicament com a "Pacte antigihadista")¹⁴. Aquest pacte es promulga i se signa després de l'atemptat de Charlie Hebdo a París, en un clima de fabricació de la por i del consens.

Aquest text suposa un pas important en les intencions d'Espanya pel que fa a la reformulació de les tipologies de delicte dins l'àmbit del terrorisme. En aquest pacte "s'atenen les inquietuds i les iniciatives acordades en l'àmbit internacional, com ara la Resolució del Consell de Seguretat de les Nacions Unides del 24 de setembre del 2014 (2014 S/RES/2178), que instava els Estats a realitzar les modificacions legislatives necessàries per poder processar i condemnar els combatents retornats i els llops o actors solitaris".

S'acorda "promoure la modificació del Codi Penal en matèria de delictes de terrorisme, a través d'una Proposició de Llei Orgànica que subscriuim totes dues forces, alhora que convoquem a la firma i al suport la resta de forces parlamentàries".

14 Disponible a la pàgina web de la Moncloa: <http://www.lamoncloa.gob.es/presidente/actividades/Documents/2015/Acuerdo%20para%20afianzar%20la%20unidad%20en%20defensa%20de%20las%20libertades%20y%20en%20la%20lucha%20contra%20el%20terrorismo.pdf>

Amb aquesta reforma s'amplien els delictes de terrorisme “amb independència que es realitzin o no en el si d'un grup o d'una organització terrorista, tenint en compte la finalitat amb què es cometen, i l'element comú dels quals és la provocació d'un estat de terror en la població. Tipificarà així, com a delicte de terrorisme, el desplaçament a l'estranger per incorporar-se a una organització terrorista o per col·laborar-hi. Contemplarà les conductes pròpies de les noves formes de terrorisme, especialment en aspectes com la captació i l'ensinistrament de terroristes, inclòs l'ensinistrament passiu, l'ús de les xarxes de comunicació i de les tecnologies de la informació a aquests efectes, el finançament d'organitzacions terroristes i les diferents formes de col·laboració activa amb elles.

També s'acorda “posar en marxa polítiques actives eficaces en l'erradicació de qualsevol forma de radicalització violenta, incloses les expressions de racisme, xenofòbia o discriminació, motivades per la intolerància cap a diferents opinions, creences o confessions religioses”.

Aquest pacte suposa una expansió de la política punitiva, un retrocés en la llibertat d'expressió¹⁵, un major control del ciberespai, així com un retrocés en els drets de manifestació. Sota aquest clima de consens social provocat per la por, alimentat pels mitjans de comunicació i els discursos polítics, s'aprova la reforma del Codi Penal, la nova Llei Antiterrorista i la Llei de Seguretat Ciutadana.

Reforma del Codi Penal de 2015

LA LLEI ORGÀNICA 2/2015, LLEI ANTITERRORIST

Aquesta reforma del Codi Penal s'aprova el 30 de març i entra en vigor l'1 de juliol del 2015. Suposa un canvi de paradigma pel que fa al terrorisme. Pretén combatre singularment el terrorisme gihadista, que es caracteritza per haver incorporat noves formes d'agressió, consistents en nous instruments de captació, ensinistrament o adoctrinament en l'odi, per tal d'utilitzar-los de manera cruel contra tots aquells que, en el seu ideari extremista i violent, siguin qualificats com a enemics. Per tant, es tracta de combatre aquestes conductes.

La nova definició de delicte de terrorisme és la següent:

Es considera delicte de terrorisme la comissió de qualsevol delicte greu contra la vida o la integritat física, la llibertat, la integritat moral, la llibertat i la indemnitat

15 Segons l'Informe Tweet... if you dare how counter-terrorism laws restrict freedom of expression in Spain d'Amnistia Internacional (2018) “Social media users, journalists, lawyers and musicians have been prosecuted under Article 578 of the Spanish Criminal Code, which prohibits “glorifying terrorism” and “humiliating the victims of terrorism”. Although this provision was first introduced in 2000, it is only in recent years, following its amendment in 2015, that prosecutions and convictions under Article 578 have sharply risen. The result is increasing self-censorship and a broader chilling effect on freedom of expression in Spain” Disponible a: <https://www.amnesty.org/es/latest/news/2018/03/spain-counter-terror-law-used-to-crush-satire-and-creative-expression-online/>

sexuals, el patrimoni, els recursos naturals o el medi ambient, la salut pública, el risc catastròfic, incendi, contra la Corona, atemptat, tinença, tràfic i dipòsit d'armes, municions i explosius, previstos en el present Codi, i l'apoderament d'aeronaus, vaixells o altres mitjans de transport col·lectiu o de mercaderies, quan es dugui a terme amb qualsevol de les següents finalitats:

1a.) Subvertir l'ordre constitucional, o suprimir o desestabilitzar greument el funcionament de les institucions polítiques o de les estructures econòmiques o socials de l'Estat o obligar els poders públics a realitzar un acte o a abstenir-se de fer-ho.

2a.) Alterar greument la pau pública.

3a.) Desestabilitzar greument el funcionament d'una organització internacional.

4a.) Provocar un estat de terror en la població o en una part d'ella.” (Article 573)

Fins al moment actual l'eix de tractament penal del terrorisme procedia de la definició de l'organització o grup terrorista i la tipificació d'aquelles conductes que cometien els qui s'hi integraven o, d'alguna manera, hi prestaven col·laboració. Pel que al que s'entén com a “noves conductes terroristes”, s'introdueixen les següents:

- Captació: petició a una altra persona perquè cometi qualsevol dels delictes de terrorisme.
- Ensinistrament: impartir instruccions per a la fabricació o l'ús d'explosius, armes de foc o altres armes o substàncies nocives o perilloses o sobre altres mètodes o tècniques específiques, amb la finalitat de cometre qualsevol dels delictes de terrorisme, sabent que les ensenyances impartides s'utilitzarien per a d'altres finalitats.
- Autoadoctrinament.

La llei diu que cal acreditar que els autors han decidit o projectat en el futur passar a l'acció. Tanmateix, no queda clar què cal perquè quedi provat que hi havia la intenció de passar a l'acció.

La mera pertinença a una organització terrorista, tot i que no s'hagi perpetrat encara cap actuació delictiva concreta, o la mera possibilitat de col·laborar-hi, tal i com ara contemplem, possibilita per ella mateixa la posada en marxa dels aparells d'investigació de l'Estat, ja que les funcions policials es refereixen també a l'àmbit preventiu.

La mera expressió d'idees pot justificar, en funció de les circumstàncies, una investigació, un control policial i fins i tot una restricció temporal d'alguns drets individuals, com ara, per exemple, el dret al secret de les comunicacions, en la mesura que aquesta forma d'expressar-se representa un indici raonable e l'existència d'un perill.

LLEI ORGÀNICA 4/2015, DE 30 DE MARÇ, DE PROTECCIÓ DE LA SEGURETAT CIUTADANA¹⁶.

Tal com hem dit, la Llei de seguretat ciutadana ha suposat un retrocés en la llibertat d'expressió i en el dret de manifestació. Això no obstant, per al cas que ens ocupa hem de posar el focus en les aturades per perfil racial. Aquesta llei suposa un major control policial de l'espai públic, així com un major control de les expressions polítiques a internet.

No oblidem que la LO 4/2015 es legitima en la seguretat nacional i que el moment polític que la incentiva i que legitima la seva aprovació en els discursos polítics són els atemptats en el context europeu i l'assenyalament en tot el territori europeu del que anomenen "terrorisme de caire religiós".

Pel que fa a les aturades per perfil racial, tal com relata l'Informe Pareu de Parar-me¹⁷ realitzat per SOS Racisme Catalunya, per cada persona amb nacionalitat espanyola n'aturen 7,4 amb nacionalitat estrangera. A més, un 54,1% de les identificacions a Catalunya es duen a terme a persones amb nacionalitat estrangera quan aquest col·lectiu representa només el 13,7% del total de la població. Les cinc nacionalitats més identificades a Catalunya són Marroc, Romania, Equador, República Dominicana i Colòmbia. El fenotip més identificat és el magribí/àrab, que representa el 70% segons les dades recollides en l'observació directa, el 57% en els casos arribats a la web a través de l'enquesta i el 50% dels casos de l'enquesta comparativa. Quan s'ha preguntat als agents policials per les raons d'aquesta darrera dada, solen al·legar motius de seguretat.

16 <https://www.boe.es/buscar/pdf/2015/BOE-A-2015-3442-consolidado.pdf>

17 <https://www.pareudepararme.org/>

Com a resultat de la investigació hem constatat que la legislació antiterrorista i de prevenció de la radicalització té una estreta relació amb la legislació migratòria. En el cas espanyol, s'ha utilitzat sovint la Llei d'Estrangeria, que contempla l'expulsió de persones migrants que suposin “un perill per a la seguretat nacional”.

Règim de control migratori

Com a resultat de la investigació hem constatat que la legislació antiterrorista i de prevenció de la radicalització té una estreta relació amb la legislació migratòria. En el cas espanyol, s'ha utilitzat sovint la Llei d'Estrangeria, que contempla l'expulsió de persones migrants que suposin “un perill per a la seguretat nacional”.

És especialment rellevant l'ús d'aquesta legislació per a l'extradició d'imams als seus països d'origen. Hi ha hagut casos paradigmàtics que han estat denunciats per les comunitats musulmanes i per associacions de drets humans. En aquests casos se'ls obren expedients administratius, com a “acusats” de delictes relacionats amb terrorisme i es demana la seva expulsió, sense procediment previ, ni acusació ni visibilitat.

Des de l'Associació Musulmana de Drets Humans, ens explicava que:

Solen ser de corrent salafista, sembla que està "pactat" amb algunes entitats i organismes públics (fins i tot islàmics), que "validen" aquesta pràctica, ignorant les peticions d'ajuda dels imams expedientats.

Alguns dels casos que han tingut seguiment mediàtic o que s'han denunciat públicament:

- El president del Centre Cultural Islàmic Imam Malik, de Salt, l'expulsió del qual va ser paralitzada per la mobilització social.
- L'imam de Logronyo, a qui van donar una setmana per marxar i posteriorment va ser empresonat al seu país d'origen, on es va exiliar.

Tanmateix, les entrevistes realitzades a organitzacions de la societat civil parlen de molts més casos que no s'han fet públics o que no han provocat l'alarma social pel fet de no comptar amb una xarxa de la societat civil.

Al marge de l'ús de la legislació migratòria en la “lluita contra el terrorisme”, una jurista experta en estrangeria ens comentava que la influència és bidireccional ja que les qüestions de seguretat nacional i antiterrorista havien possibilitat un enduriment dels tràmits d'estrangeria, especialment per a les persones migrants musulmanes.

Les persones que estan en processos de renovació de papers sí que diuen que noten més

traves administratives o que els temps d'espera han augmentat. La meva percepció és que la política migratòria està marcada, des de l'inici, per una qüestió de seguretat, de control, però que s'ha anat aprofundit en aquesta qüestió. Actualment veiem que no és només amb la Llei d'Estrangeria, sinó també amb el Codi Penal, amb les reformes que s'han fet els darrers anys, que tenen molta incidència en el tema del control migratori perquè s'ha endurit molt. Abans es distingia que una persona condemnada que no tingués papers podia ser expulsada, però actualment diu que en el cas d'una persona amb una condemna penal major d'un any, es pot substituir aquesta condemna per l'expulsió. És com un pack, a través de les lleis que criminalitzen, com la Llei Mordassa i la legislació migratòria, que no té a veure amb el fet que s'hagi modificat la llei, sinó amb la pràctica administrativa de la llei.

L'entroncament entre legislació migratòria i política penal és una qüestió denunciada per les organitzacions de la societat civil¹⁸.

18 Vegeu els comunicats de l'Espai Antiracista de Salt, per exemple.

Poder judicial

L'Audiència Nacional és l'encarregada d'investigar i jutjar els delictes de terrorisme. A les memòries de la fiscalia de l'Audiència Nacional es recullen dades sobre els detinguts, els condemnats i sobre les operacions més importants. És un bon exemple del discurs de l'Estat ja que té un to propagandístic i de defensa de la seva tasca que, sovint, presenta com a “èxits” per justificar la necessitat de desplegament policial i judicial contra el terrorisme.

Segons la Memòria de l'Exercici del 2019 de la Fiscalia General de l'Estat¹⁹, El “terrorisme internacional de caire gihadista” (en alguns punts apareix com a gihadista, en d'altres com a islamista, fins i tot en el mateix document) és la major amenaça per a les democràcies occidentals. Durant el 2019 es van realitzar 28 operacions amb un total de 45 detinguts. En el següent gràfic es mostra la comparativa entre atacs i detencions del mateix any:

GRÀFIC RESUM DELS FENÒMENS TERRORISTES

Atacs 2019		Detinguts 2019	
Terrorisme gihadiste	0	Gihadisme	58
Accions vinculades a ETA/SEGI/ERNAI	1	Independentisme violent	25*
Extrema Esq.	2	Extrema Esq.	8
Extrema Dreta	0	Extrema Dreta.	1
		Altres	1
Total	3	Total	93**

* Inclou detinguts d'ETA, SEGI/ERNAI i CDR.

**6 dels detinguts per activitats dels extremismes violents (extrema esquerra i extrema dreta) ho han estat per requisitòries internacionals de detenció.

Font: Memòria FGE (Exercici 2019).

La pròpia Fiscalia diu que hi ha un augment de les investigacions per “terrorisme gihadista” perquè s'han ampliat les conductes considerades com a delicte.

A la Fiscalia de l'Audiència Nacional les investigacions per terrorisme representen, durant l'any 2019, un 40,37% del total de les diligències prèvies (197 de 488), un percentatge lleugerament superior al de l'any 2018, que va ser del

19 Memòria de la FGE disponible a:

https://www.fiscal.es/memorias/memoria2020/FISCALIA_SITE/index.html

37,50% (210 de 480). Això és conseqüència de l'increment de les investigacions i de la resposta punitiva davant d'allò conegut com a "terrorisme gihadista", el fanatisme del qual revela la indubtable gravetat de la seva amenaça. A les ja tradicionals activitats d'integració i de col·laboració amb organitzacions i grups terroristes, s'uneixen altres formes de comissió, com ara la captació, l'adoctrinament i l'autoadoctrinament, la radicalització, el reclutament i l'ensinistrament de persones amb propòsits terroristes, així com la prestació de logística i cobertura, i el suport i el finançament amb aquests mateixes finalitats.

De l'informe del 2019, que hem consultat pel fet de ser l'últim disponible, ens resulta especialment rellevant el fet que s'hi doni una informació detallada de l'Operació "Kafig", una operació dins dels centres penitenciaris. Segons el relat de la Fiscalia (que ha estat també la narrativa mediàtica i política) aquesta operació demostraria el potencial radicalitzador existent a les presons, i s'hi arriba a afirmar que:

Els centres penitenciaris s'han convertit en un dels focus principals de captació, radicalització i adoctrinament. Un exemple d'això que manifestem és aquesta investigació que es va iniciar per informació rebuda d'un intern a qui es va atorgar la condició de testimoni protegit i a qui van proposar que quan sortís de la presó "havia de cometre un atemptat pels germans; que tenen un contacte important al DAESH i que ells s'encarregaran de pagar a la seva família.

El fet s'agreujava encara més per la implicació en els fets d'un funcionari de presons que treballa per al líder de la cèl·lula, introduint terminals i targetes telefòniques, i avisant d'inspeccions, de controls, etc.

La finalitat gihadista de la cèl·lula queda constatada per la radicalitat dels subjectes que la integren i pels seus fets: proposar la comissió d'atemptats terroristes en nom de la Jihad, captar, adoctrinar i reclutar individus per a aquestes finalitats. Per això utilitzen vídeos que tenen com a finalitat la captació o la radicalització, amb al·lusions constants al "martiri", "paradís", "mort", "gihad" i "a morir per Al·là".

Tots els integrants ostenten un perfil violent i radical religiós, encara que no tots es trobessin a la presó per delictes de terrorisme.

El relat de la Fiscalia segueix encara disponible a la seva pàgina web, a la memòria esmentada, i alimentant la retòrica de la radicalització a les presons, amb les conseqüències que això comporta per als presos musulmans. Això no obstant, tal com han recollit alguns mitjans de comunicació, el febrer del 2021 tots els acusats van ser posats en llibertat per falta de proves²⁰.

Segons informen els advocats que han portat casos d'acusats de terrorisme o persones que han estat investigades i posades en presó preventiva:

20 L'Audiència Nacional desmunta l'operació de Presons contra una cèl·lula gihadista. Disponible a: <https://www.elcomercio.es/politica/audiencia-nacional-desmunta-20210208105324-ntrc.html>

Sí que ens trobem amb procediments en els quals la persona acaba empresonada per una mera sospita, amb informacions de fonts imprecises com ara els serveis d'intel·ligència a l'estranger, i el que s'està criminalitzant moltes vegades són conductes que tenen lloc en l'àmbit més personal, íntim i subjectiu. Per exemple, persones que accedeixen a determinats continguts web i que es considera que estan cometent un delictes d'autoadoctrinament o d'integració en una organització terrorista pel que puguin estar pensant.

Hem pogut parlar amb persones investigades i posades en presó preventiva, acusades d'alguna de les noves conductes considerada terrorista. En els seus relats es veu clarament l'actuació policial, judicial, carcerària, per intentar aconseguir condemnes basant-se en sospites islamòfobes (un senyor musulmà amb barba s'apunta al gimnàs perquè es prepara per a la guerra santa, un senyor musulmà envia diners als seus familiars al país d'origen perquè està finançant grups terroristes, una senyora musulmana s'interessa per Palestina perquè vol unir-se a un grup terrorista, un grup de nois musulmans es reuneix a la mesquita un divendres i deu ser per celebrar les morts d'europes en els atemptats, i així fins on arribi la imaginació racista del Guàrdia Civil mitjà²¹).

En aquests casos, la policia sol fer un registre dels seus domicilis per veure si troben material de propaganda, algun llibre o alguna cosa que pugui suggerir que aquesta persona pugui tenir una determinada ideologia política, que relacionen amb una determinada conducta. Aquests casos, en els quals es criminalitza al final el que succeeix a l'interior d'una persona, són tremendament complexos i poden comportar condemnes injustes, i han estat denunciats per organismes internacionals.

Com a dada afegirem que fins l'any 2015, les més de 600 persones que havien estat detingudes en el marc d'operacions antigihadistes, només 144 havien resultat condemnades. Una taxa del 22%. Gairebé el 80% havien estat detingudes injustament. Després del 2015 la taxa canvia totalment i s'inverteix; tenim gairebé el 80% de condemnes. Estem parlant clarament d'un augment de la criminalització i del punitivisme, que es deu a aquesta ampliació de les conductes que es perceben com a terrorisme i el llinar de la presumpció d'innocència a nivell europeu ha baixat molt a causa de considerar que hi ha certs subjectes considerats enemics interns.²²

Tal com ens va dir el Síndic de Greuges de Catalunya, en els procediments penals a l'Estat espanyol existeix un abús de la presó preventiva.

És molt estrany que una persona que estigui investigada per un delictes de terrorisme estigui en llibertat i encara menys si té família o arrels en algun país estranger. Sí

21 Cap d'aquest exemples no és inventat. No són un acudit. Tots són d'investigacions policials i judicials acceptades per jutges i jutgesses com a proves o indicis en casos reals contra persones musulmanes en el context espanyol en els darrers 3 anys.

22 Entrevista realitzada per a i disponible al documental "Es por tu seguridad" de la Asociación Musulmana de Derechos Humanos.

que ens trobem amb persones espanyoles acusades de terrorisme, les famílies de les quals són aquí, que poden sortir en llibertat mentre se les investiga i no se'ls imputa delictes. Tanmateix, en casos de l'anomenat terrorisme gihadista, fins i tot ens trobem amb persones que poden tenir la nacionalitat espanyola però que resten en presó preventiva fins que se celebra el judici.

La presó preventiva suposa molts obstacles (per organitzar la defensa, per poder mantenir els vincles familiars i socials durant el procés) i un estigma total per a la persona acusada, el seu entorn social i familiar i les comunitats de les quals forma part. A més, la concentració de casos a l'Audiència Nacional, amb seu a Madrid, també obstaculitza la defensa i suposa una gran concentració de poder.

Estem parlant de jutges antiterroristes, de fiscals antiterroristes. Un grup petit de persones que esgrimeixen un gran poder que moltes vegades pot suposar un incordi per als advocats que es veuen privats del dret al jutge natural, el jutge que viu en el seu territori i que pot entendre el que està passant en el seu context.

Moltes vegades la policia, davant l'absència de proves sòlides utilitza una persona experta en terrorisme que es considera "perit" i aporta els seus coneixements sobre el tema, i assegura que la persona acusada és un terrorista, encara que no hi hagi proves i només hi hagi indicis. L'ús d'aquests experts, que en la majoria dels casos reproduïxen els relats institucionals islamòfobs i que col·laboren amb la creació i deshumanització del subjecte musulmà, sol afavorir condemes injustes.

Es tracta d'un conjunt de predicadors de diferents àrees professionals, amb un denominador comú: "l'objectiu últim que semblen perseguir les contribucions a aquest corpus securitari, adoptin una perspectiva més o menys erudita, és participar en la monitorització i la neutralització de l'anomenat gihadisme internacional en el marc d'una política de prevenció de riscos presidida per l'anomenada Guerra Global contra el Terror" (López Bargados, 2016). Aquests perits no solen contradir la versió policial ja que parteixen del mateix marc analític. En definitiva, són dues potes de la islamofòbia institucional de la qual estem parlant.

Algunes persones entrevistades ens parlen de casos d'acusats de terrorisme en presó preventiva als quals se'ls ofereix, cas que es declarin culpables, l'expulsió als seus països d'origen a canvi de no passar més temps a la presó. Aquestes persones sospiten que se'ls ofereix l'expulsió per falta de proves o per la dificultat d'aconseguir una condemna, cas que l'acusat es declari innocent. Un entrevistat, que havia estat acusat i que havia passat més de dos anys en presó preventiva, ens comentava que a alguns dels seus companys se'ls oferien aquesta sortida perquè no tenien proves suficients per demostrar les acusacions.

També s'han detectat casos de lliurament de ciutadans espanyols i/o europeus, sospitosos de vincles amb xarxes radicals o terroristes, a tercers països on, a més, està constatada la pràctica de la tortura: és el cas d'Ali Aarass²³, ciutadà espanyol resident a Bèlgica i extradit al Marroc.

Un líder d'una comunitat musulmana de Madrid ens va dir que:

Et tanquen, sense dret, de vegades incomunicat, sense judici, lluny de la teva família. Se suposa que som dolents i hem de demostrar la nostra bondat, la nostra decència. I quan et deixen anar no hi ha alleujament. Quan vas a demandar, et diuen que "és la llei". "Hem fet el que ordena la Llei antiterrorista". Això està permès per la llei. Més del 90% d'aquestes persones han estat alliberades.

Els participants en aquesta investigació, tots ells, coneixen casos de persones acusades de terrorisme que han passat de dos a quatre anys en presó preventiva i després han estat posades en llibertat per falta de proves o han estat expulsades d'Espanya. Ens asseguren que hi ha molts casos de detinguts i, això no obstant, poques persones realment condemnades perquè no hi ha proves. Tal com hem vist, és molt difícil obtenir proves perquè la prevenció té com a objectiu provar la intenció i no el fet d'anar a cometre el delictes. A no ser que s'ampliïn les conductes tipificades com a delictes de terrorisme, com jas hem vist que s'ha fet, i se segueixin alimentant think tanks encarregats d'afirmar el relat policial i judicial per tal d'obtenir condemnes.

Va estar quatre anys preventiu i després va ser absolt. Ha tingut conseqüències a nivell subjectiu, psicològic, a nivell de cerca de treball. Se'l va acusar de col·laborar amb el terrorisme perquè anava a una mesquita on es reunien altres persones acusades.

Van arrestar un noi que tenia una carnisseria i va passar cinc anys a la presó. Cinc anys acusat de terrorisme. Sí, cinc anys; això no era veritat, després el van enviar al Marroc. El van extradir, sí. I el van deixar sense papers. Després va tornar i es va passar anys i anys sense documentació; estava treballant, va aconseguir un contracte de treball perquè li donessin els papers... Li van destrossar cinc anys de la seva vida, i quatre més d'estar aquí sense papers, que no podia veure la seva família... Estava casat al Marroc i tenia tres fills. Des de llavors, aquest noi no ha aixecat el cap.

Les persones que són posades en llibertat de presó preventiva no es recuperen del dany causat, ja que l'estigma d'haver estat detingudes continua afectant les seves vides després del seu alliberament.

L'honor d'aquest noi estava per terra i això va lligat a la dignitat humana que se suposa que és allò que més protegeix els sistema legal d'Espanya. Però és que tu, no

23 Més informació del cas a:

<https://ledesk.ma/encontinuum/amnesty-international-demande-la-liberation-de-ali-aarass/>

Et tanquen, sense dret, de vegades incomunicat, sense judici, lluny de la teva família. Se suposa que som dolents i hem de demostrar la nostra bondat, la nostra decència. I quan et deixen anar no hi ha alleujament. Quan vas a demandar, et diuen que “és la llei”. “Hem fet el que ordena la Llei antiterrorista”. Això està permès per la llei. Més del 90% d’aquestes persones han estat alliberades.

saps quan, ni com, ni per què, estàs treballant en una carnisseria que intentes tirar endavant, ets un més com a autònom, com tots els autònoms del teu poble, però de cop ets terrorista, no saps per què i no hi ha proves, i després d'aquests cinc anys no tens restitució, no tens una resposta real, no, només "et deixaré sortir". Perquè m'has posat aquí, perquè has de demostrar que estàs lluitant contra el terrorisme, perquè realment el que fas és donar la imatge que "la policia està investigant, actuant", perquè no fa res més, no hi havia proves.

A la majoria de les persones que passen anys en presó preventiva i són considerades innocents, els seus advocats els aconsellen que no facin gaire soroll ni denunciïn l'Estat, ja que això podria generar més problemes.

Hi ha un gran retard en la cobertura mediàtica de les detencions inicials. Les notícies solen recopilar només les històries policials, incriminatòries i alarmants. Tots els enquestats coincideixen en el paper criminalitzador dels mitjans de comunicació i alhora mantenen el clima de por i el sentiment d'inseguretat.

Els mitjans mai no expliquen la normalitat; sempre han d'explicar allò que és diferent. Sempre estant explicant la anormalitat entre els musulmans, perquè en la normalitat de deu haver-hi una persona que ha fet tal cosa de tant en tant i li ho estan prenent. Aquest patró d' "extraordinari" és el que es repeteix i la gent ho percep com a una normalitat que no és real. Perquè la normalitat no ven, llavors la normalitat no sortirà als mitjans. Llavors, tots estem lluitant per una normalitat que ja existeix, però que mai no veurem reflectida als mitjans.

A més, mai no hi ha un seguiment de la notícia ni una cobertura de persones declarades innocents i posades en llibertat. La notícia no sol incloure quins càrrecs se'ls imputa ni quins indicis han motivat la detenció. Si fos així, es veuria que en la majoria dels casos només hi ha troballes de la Guàrdia Civil basades en conjectures i prejudicis islamòfobs.

Els qui han estat en els focus de les institucions pateixen conseqüències psicològiques i emocionals, no només pels casos de tortura o maltractament policial, sinó també per la desproporció amb què s'estan duent a terme moltes de les detencions i per l'espectacularitat d'aquests casos per part d'alguns mitjans de comunicació. I també per l'impacte de l'estigmatització derivada d'una acusació d'aquesta envergadura en tots els aspectes de la vida: feina, relacions, autopercepció:

Aquest noi ha estat destrossat... El van acusar i després van veure que no hi havia res. Feia tercer any de Dret... aquest xaval era una promesa de l'handbol, també... i el xaval ha quedat destrossat perquè el club d'handbol el va expulsar, no volien ni sentir la seva versió.. Ja no podia estar a l'escola perquè no podia suportar tot això. El seu cosí és amic meu i ens va dir que ha hagut d'anar-se'n al Marroc... Va néixer aquí i és on ha fet tota la seva vida, però ha hagut de marxar... L'Estat ni s'ha disculpat ni res...

El dany no és reparable quan destrosses la vida d'algú... Destruïxes la vida d'aquesta família, dels fills, dels nets... perquè el cognom està tacat pel sistema, perquè és una família terrorista, i si et cases amb algun acusat, també, perquè seràs familiar del terrorista...

També conec un altre cas sense perfil públic que va ser detingut en tres ocasions i no vol saber res de tot això. De fet, l'última vegada el seu advocat va dir-li que callés i que ni tan sols pensés a denunciar l'Estat per a una indemnització o similar. Li han destrossat la vida, ha de començar de zero cada vegada. L'últim cop que el van detenir va ser a Madrid i van transcórrer 72 hores sense que el passessin al jutge, de manera que el van haver de posar en llibertat. L'agafen amb els ulls embenats i el porten als afores de Madrid de matinada. Detenen el cotxe, el fan baixar amb els ulls embenats. Li diuen que comenci a caminar i sent com carreguen l'arma. I de cop sent que el cotxe arrenca, que se'n van. El deixen allà amb els ulls embenats, amb la sensació que l'anaven a matar, en mig del no-res. Aquestes són les institucions públiques, és la policia. Això va ser una tortura. Però, com pots provar una cosa així? Encara és aquí; s'ha casat i té fills, però encara té malsons i està medicat.

El dany causat als imputats i al seu entorn no es té en compte, per la qual cosa no és reparat a cap nivell: institucional, laboral, imatge pública, etc. Alguns dels participants veuen les acusacions com a “càstigs exemplars” per a tota la població musulmana:

No sé com pots fer que aquesta família no pateixi més, però el mal ja està fet i això és el que busquen... mira, jo he destrossat aquesta família i puc destrossar la teva si tu no segueixes els patrons que jo dic... Llavors, el que es fa és donar un exemple, nosaltres hem fet això amb aquesta família i podem fer-ho amb la teva si tu no ets dels nostres... I és molt fàcil... Puc trucar a la policia i poden anar a casa teva i agafar el teu fill perquè diuen que era en un lloc web que forma terroristes, i ja està..

Polícia i cossos de seguretat

Més enllà de les investigacions de suposats delictes de terrorisme, els diferents cossos policials juguen un rol protagonista com a dispositiu del racisme institucional. De fet, tot aquest marc securitari es construeix sobre la base de l'activitat i del model policial, que s'expandeix a d'altres agents socials i és capaç de modificar i de controlar els paradigmes socials amb què operen.

Segons una exassessora del Comissionat de Seguretat de l'Ajuntament de Barcelona, durant els darrers anys s'ha intentat donar un tomb al model de seguretat per posar al centre el ciutadà i la ciutadana, en lloc de l'Estat, que és el model d'on ve històricament Espanya, tenint en compte el paper que van jugar els cossos policials durant la Dictadura franquista.

En aquest moment polític que des de la Generalitat s'aprova i s'implanta el PRODERAI (després PRODERAEV), és posa sobre la taula els límits racials d'aquest gir, ja que:

Aquest ciutadà [per a qui es pensen les noves polítiques de seguretat] és un ciutadà-home-blanc-de classe mitjan-alta. I costa molt donar la volta a aquesta concepció, tant a nivell local com a nivell català. Se segueix pensant en la seguretat d'aquest ciutadà. I aquí és on apareixen totes aquestes polítiques de prevenció del terrorisme, etc. El que es posa en el centre del relat de les vides de les persones innocents, costa de veure [als responsables de les polítiques de seguretat] que des d'una perspectiva interseccional el ciutadà no només és aquest.

A més, cal afegir que els models policials tenen un vincle molt estret amb els dispositius formals de la violència colonial i amb el racisme institucional. L'activitat policial, les seves funcions i la relació que s'estableix amb les comunitats musulmanes, forma part d'una perspectiva d'impartició de la justícia, de configuració d'allò que és legal, en la qual el subjecte racialitzat ocupa un lloc especial i el marcador racial compleix un rol determinant en la sobrerrepresentació del subjecte del delicte i de la inseguretat. Tal com estem defensant, i com hem vist que revelen els discursos institucionals, els musulmans actualment són el subjecte de la inseguretat per antonomàsia.

Parlar de l'activitat policial i de la seva vinculació amb el racisme i la islamofòbia institucional no és fàcil. És una realitat viscuda i denunciada per les persones i les organitzacions musulmanes que gaudeix d'impunitat actualment. Més endavant veurem que els instruments legals actuals no ens permeten de visibilitzar, denunciar, i demostrar la discriminació o la violència policial.

La falta de transparència és el primer escull. No tenim accés als protocols operatius en què es basa l'acció policial. Aquests protocols suposen l'objectivació dels mecanismes discursius i pràctics que precipiten els processos de criminalització racial i d'impartició desigual de la vigilància. És on es diu als individus uniformats que patrullen pels carrers i que violenten els nostres joves quins perfils han de buscar, què comporta delictes i quins són els cossos que delinqueixen.

Tampoc no tenim accés als currículums de les escoles dels cossos de seguretat²⁴. Fins ara no existeix cap exercici de transparència, i encara menys de control extern, amb relació a allò que s'hi ensenya i per què, quina idea de seguretat manegen, quines construccions sobre l'alteritat i la racialització, quines ideologies polítiques subjauen en aquestes formacions, etc.

Potser així podrem entendre l'existència d'actuacions policials centrades en unes poblacions, espais o barris racialitzats i el perquè. Quant als mecanismes de prevenció de la radicalització i contraterroresistes, des del 2016 els Mossos d'Esquadra tenen activat el Pla Operatiu Especial Antiterrorista (POEA). El POEA "analitza i valora el grau d'amenaça sota el qual es troba Catalunya". Treballa sobretot des del paradigma preventiu per detectar processos de radicalització i ha desenvolupat, per a aquesta tasca, un protocol d'actuació des de les Comissaries de policia de proximitat, en grups d'atenció a les víctimes i a través dels policies locals, per tal de detectar "fenòmens de radicalització".

No hem pogut accedir a aquest protocol perquè no es facilita a la societat civil, ja que es tracta d'una qüestió de seguretat nacional i, segons ens va informar el responsable de prevenció d'aquest cos, "es tracta d'un document tècnic que no és útil per a la ciutadania i que conté informació que no han de saber ni tenen perquè saber".

Tanmateix, hem pogut accedir a algunes de les accions que està duent a terme la policia amb centres de culte islàmics i en els barris de majoria musulmana, a través de les entrevistes i grups focals amb agents de la societat civil.

24 En el cas de la Guàrdia Urbana, se'ns ha informat que es va desenvolupar un protocol operatiu sobre violència masclista i sobre discriminacions que va incloure un procés de formació de la Guàrdia Urbana sobre legislació antidiscriminatòria on van participar entitats com ara SOS Racisme o l'Associació Catalana de Drets Humans. Més informació a: https://ajuntament.barcelona.cat/relacionsinternacionalsicooperacio/es/noticia/la-ond-colabora-con-la-guardia-urbana-en-la-mejora-de-su-protocolo-de-respuesta-ante-situaciones-de-discriminacion-y-delitos-de-odio_632057

No tenim accés als protocols operatius en què es basa l'acció policial. [...] És on es diu als individus uniformats que patrullen pels carrers i que violenten els nostres joves quins perfils han de buscar, què comporta delicte i quins són els cossos que delinqueixen.

Els líders de les organitzacions musulmanes entrevistades relaten una vigilància en i a través dels espais de culte. Aquesta vigilància és anterior als protocols en altres àrees, com l'educació, i és totalment aleatòria i indiscriminada, ja que no sembla que es basi en motivacions empíriques. Informen que les visites de les forces de seguretat de l'Estat s'han tornat habituals i naturals, sense previ avís ni explicació. Els motius solen ser obtenir informació sobre les comunitats musulmanes i sobre les persones que freqüenten els espais de culte, com també les persones que gestionen i les possibles tendències o perspectives religioses o polítiques. Fins i tot es creu que en ocasions aquestes visites són per assegurar la disposició de les comunitats a col·laborar, perquè si no col·laboren o qüestionen la vigilància, aquesta negativa podria indicar radicalització:

Hi ha algunes comunitats que reben visites de la Guàrdia Urbana, la Policia Nacional, els Mossos d'Esquadra, la Guàrdia Civil o el CNI contínuament. Per explicar-te qui és qui a la comunitat. A molts se'ls ha demanat documentació de les persones que són a la junta de la mesquita. Volen saber si col·laboren o no, per tenir control. Són visites sense cita prèvia ni avís. Es busca la col·laboració de tots els centres, es parla de prevenció, però en realitat és islamofòbia institucionalitzada i arrelada.

Algunes persones fins i tot han assenyalat regulacions no escrites per instal·lar càmeres de seguretat i posar les gravacions a disposició de les forces de seguretat que ho sol·licitin.

Totes les mesquites de Catalunya estan obligades a portar gravacions de les seves càmeres de seguretat internes i posar-les a disposició de la policia. Des de fa aproximadament un any, totes les mesquites d'aquesta àrea tenen càmeres que apunten al mínbar des d'on es duu a terme la jutba (sermó) del divendres. Les persones que porten mesquites han de demostrar que no tenen res a veure amb aquests atacs. De fet, la societat espera que sempre donin explicacions. Tothom espera que col·laborin i quan la policia demana vídeos de les gravacions no ho dubten. És una estratègia de supervivència, no entrar en un enfrontament amb l'Estat. L'ús de les càmeres no està escrit enlloc, però existeix i està afectant.

Un altre impacte a tenir en compte és la necessitat que es crea a les comunitats musulmanes d'organitzar activitats de portes obertes per mostrar i demostrar la seva innocència, cosa que atempta contra la seva privacitat i la dels qui les atenen. En futures investigacions seria interessant aprofundir en els processos previs que han convertit els espais de culte religiós en espais tancats, primer, i vigilats, després.

Les portes de les mesquites són sempre obertes, fan dies de portes obertes, etc. i ho fan per la vigilància que hi ha. Si no hi hagués sospites sobre ells, no farien totes aquestes activitats per demostrar la seva bona voluntat.

Aquesta securitització dels centres de culte també fa que l'Estat s'immisceixi en la religiositat i en les formes com els musulmans practiquen l'islam, ja que sovint s'exerceix el control sobre les línies o tendències en què s'organitzen les activitats. Moltes vegades això provoca la supressió de l'esperit crític i dels debats dins de les comunitats, ja que existeix el temor de parlar o de plantejar alguns temes que poden entrar en el focus criminalitzador institucional.

D'altres persones assenyalen que no existeix un ordre oficial però que els mecanismes de persuasió informal i el clima de sospita assumit pels propis musulmans fan possible aquesta situació:

A Barcelona no hi ha cap ordre dels Mossos de posar càmeres de seguretat a les mesquites, la pròpia mesquita les posa per motius de seguretat; però quan existeixen les gravacions, els Mossos les demanen. Hi ha persones que registren totes les activitats i les guarden o les publiquen per curar-se en salut, per si un cas. Tot això és conseqüència d'aquest clima de sospita. Estem parant atenció als temes institucionals, però s'estan fent moltes coses que no estan formalitzades. Per exemple, hi ha moltes persones observades activament, els seus telèfons estan punxats.

Els centres de culte que són designats per les forces de seguretat com a focus de radicalització, pel fet d'haver detingut algú que hi assistia, són estigmatitzats i habitualment abandonats. Això ocorre fins i tot si no hi ha proves clares o si la persona detinguda ha estat posada en llibertat. Fins i tot hi ha qui ha indicat a les entrevistes que les forces de seguretat assenyalen aquests espais o comunitats que han mostrat dubtes o reticències a exercir d'informadors policials. És el cas d'un imam de Salt (Girona) a qui es va incoar un expedient d'expulsió per via administrativa:

Ara mateix l'imam de la mesquita de Salt té una ordre d'expulsió perquè no ha volgut col·laborar amb la policia en aquesta vigilància de musulmans. Se'ls demana que passin informació sobre tot el que ocorre a la mesquita i alhora tenir el control de tots els fets que s'hi produeixen, quins ponents es convida, etc. L'expulsió és la forma que ha trobat la policia per desfer-se'n ja que si l'acusessin de terrorisme tindria unes mínimes garanties judicials. Ho hem vist moltes vegades: persones acusades que estan en preventiu i després se'n van perquè no hi ha manera de provar les acusacions, perquè la majoria són infundades. Si amb la Llei d'Estrangeria a la mà t'expulsen, tot és més ràpid i més eficient, ja que tenir antecedents policials és suficient perquè no et renovin el permís de residència i emetin una ordre d'expulsió.

Malgrat aquesta exigència de visibilitat i d'exposició pública, existeix una major dificultat en l'obtenció de permisos per organitzar activitats a l'espai públic, com el dels iftars populars el mes de Ramadà.

L'impacte en la mobilitat i l'ús de l'espai públic que els musulmans estan fent actualment és considerable. Els participants es refereixen especialment a la visibilitat religiosa a l'espai públic, la discriminació racial i la pressió policial en els barris de majoria migrant o musulmana. Un activista de SOS Racisme

Catalunya comenta que era “evident que aquesta aplicació de protocols condueix a identificacions a l’espai públic d’un determinat tipus de col·lectius. Et diuen que no és un perfil racista perquè estan fent la seva feina perquè estem en un nivell d’alerta 4”.

Especialment els homes racialitzats parlen sobre les múltiples parades policials que poden experimentar en un dia. La majoria connecta la seva experiència de les parades policials amb la sospita cap als musulmans, ja que generalment es fa molt més evident després d’un atac terrorista en sòl europeu:

De vegades surto i sé que el 80% dels cops em detindrien. I quan ocorre algun atemptat terrorista, com el de París... o quan va passar a Barcelona, em van parar tres vegades en dos dies. Però la vegada que recordo que em van parar per demanar-me els papers, el que més em va ajudar va ser el carnet universitari. Sempre portava el meu carnet universitari; així, com que són classistes..., “ah, un marroquí que estudia; això no és com els altres, ja saps...” llavors, quan vaig preguntar-li “per què em detens?” i em va dir que era aleatori... vaig dir-li “això és com si en el meu telèfon tingués el mode aleatori i només una cançó gravada” Aquest és el seu mode aleatori.

Sembla que la pressió policial s’accentua durant el mes de Ramadà, especialment en els llocs de culte i de la vida quotidiana musulmana.

Els musulmans patim tot l’any, però el Ramadà té alguna cosa especial que ens passa a Badalona i és que just en el fajr (oració de l’albada), saben que molts musulmans van a resar el fajr, llavors fan batudes policials, tot just mitja hora abans del fajr... Mai no he llegit això a internet ni la gent n’ha parlat... Crec que nosaltres, els joves, ho hem notat. “Escolta, per què quan vas a resar el fajr hi ha una patrulla policial que et deté i et pregunta on vas, d’on vens, i així... llavors, per aquestes raons no podia anar a resar perquè tenia por que passés alguna cosa, que em poguessin detenir... era aquell moment que no tenia papers, així que... no podia anar a resar perquè tinc una cara molt paquistanesa, molt marroquina, i a més, de vegades porto el kandora... llavors, em detindran. Els ha passat a diversos amics, veïns joves... Només un dia n’hem parlat “te n’adones del que està passant?”.

La vigilància provoca canvis en les rutes habituals per anar a treballar o a estudiar, però també obliga a variar la mesquita on van habitualment, sobretot per a aquelles persones que es troben en situació administrativa irregularitzada.

Aquí a Badalona hi ha carrers per on no pots passar si no tens papers... De vegades hi ha grups de joves drets, parlant, i de sobte, com que són gitanos o moros, saps que hi ha alguna patrulla, com sempre, i quan estiguis sol, anant a casa amb la motxilla i tota la resta, prefereixes canviar de camí perquè no et passi res, ja saps... i aquí a Barcelona de vegades no pots anar al barri del Raval... imagina que has de sortir del metro i sentir que no pots passar per aquest carrer, imagina la pressió psicològica.

Plans, protocols i mecanismes prepenals

Pla Estratègic Nacional de Lluita Contra la Radicalització Violenta (PEN-LCRV)

En l'àmbit preventiu, ens trobem amb el Pla Estratègic Nacional de Lluita Contra la Radicalització Violenta (PEN-LCRV)²⁵, amb una finalitat més centrada en la lluita contra la radicalització. A la seva primera pàgina estipula:

Sens perjudici que aquest pla estigui orientat cap a tot tipus de radicalització violent, no hi ha dubte que en l'actualitat la primera amenaça procedeix del terrorisme gihadista.

El pla “constitueix un instrument eficaç de detecció precoç i de neutralització dels brots i dels focus de radicalisme violent, actuant sobre aquelles comunitats, col·lectius o individus en situació de risc de vulnerabilitat”.

A més, distingeix tres àrees funcionals: prevenir, vigilar i actuar en tres àmbits (intern, extern i ciberespai), i inclou una proposta de formació que ha estat dissenyada i elaborada pel CITCO i pel Grup de Formació del PEN-LCRV amb l'objectiu de dotar la societat en el seu conjunt d'“eines per a lluitar contra aquest fenomen i complir amb el mandat governamental contingut en el PEN-LCRV” . El Grup de Formació està integrat, entre d'altres, per representants de l'àmbit acadèmic universitari, de l'àmbit formatiu i d'ensenyament de les Forces i Cossos de Seguretat de l'Estat i de la Direcció General de Suport a les Víctimes de Terrorisme.

Les formacions estan destinades a diversos agents socials i polítics: funcionaris de l'administració, forces de seguretat de l'Estat, educadors i treballadors juvenils, entitats i associacions civils en contacte amb problemàtiques socials, comunitat sanitària, treballadors de centres penitenciaris. També es contempla formar col·lectius sensibles a la radicalització. Les formacions són diferents segons el col·lectiu.

25 http://www.interior.gob.es/documents/10180/3066463/CM_mir_PEN-LCRV.pdf/b57166c1-aaaf-4c0d-84c7-b69bda6246f5

Hem pogut accedir al contingut de dues formacions impartides pel CITCO, una d'adreçada a joves musulmans i l'altra, a educadors que treballen amb joves. La informació, en tots dos casos, l'hem extreta d'entrevistes amb dues persones que han assistit a aquestes formacions, una a València i l'altra a Màlaga.

Per ara direm que, en el primer cas, la Fundació Pluralisme i Convivència²⁶ es va posar en contacte amb les associacions de joves musulmans de la Comunitat Valenciana. Els va proposar de participar en una jornada amb associacions de joves i experts per tal de conèixer quines són les necessitats i les perspectives que tenen, especialment en matèria de llibertat religiosa, convivència i prevenció de la radicalització, dins del marc del PEN-LCRV.

Pel que fa al segons cas, és el CITCO qui va organitzar una formació a Mollina (Màlaga), durant el mes d'abril del 2018. Es tractava d'una formació a formadors i treballadors juvenil sobre prevenció de la radicalització. Amb l'objectiu de "dotar de coneixements generals sobre el fenomen de la radicalització, aprofundint en termes i definicions relacionades. Reconèixer i interpretar indicadors externs que puguin revelar algun tipus de problemàtica relacionada amb focus de radicalització. Dotar d'eines els actors implicats en la lluita contra el fenomen de la radicalització". Es van aportar els indicadors i els factors de risc que poden indicar o portar a un procés de radicalització. Es va alertar que "el simple fet que algú en presenti algun, no indica directament i necessàriament que s'estigui radicalitzant, i encara menys que es tracti d'un terrorista". Tanmateix, es va assegurar que aquesta sèrie de comportaments s'associen a processos de radicalització. Aquests factors es divideixen i agrupen segons la seva relació amb actituds determinades que impliquen diferents nivells de radicalització i els converteix en indicadors de radicalització, com ara:

1. No rellevant. Cal fer una intervenció social
2. Indiciària. Cal fer una intervenció social
3. Preocupant. L'àmbit local ha d'informar-ne a les forces de seguretat
4. Alarmant. L'àmbit local decideix traslladar el cas a les forces de seguretat.

En general tots els plans i protocols de prevenció de la radicalització tenen en comú les poblacions que consideren d'especial risc: sectors poblacionals anomenats en risc d'exclusió, amb trajectòria migrant i de tradició musulmana, sobretot jove.

Protocols de prevenció en l'àmbit autonòmic i local

Al llarg del territori espanyol existeixen diferents plans i protocols que s'inscriuen dins del PEN-LCRV. A continuació, anomenem aquells que hem pogut conèixer ja que no hi ha gaire informació pública sobre la seva existència i alguns dels existents no estan disponibles.

- El 2017 la ciutat de Màlaga va presentar el primer “Pla Transversal per la Convivència i la Prevenció de la Radicalització Violenta a la Ciutat de Màlaga 2017-2020”²⁷ de caràcter municipal.
- A finals del 2018, la Comunitat de Madrid, a través de l'Agència per a la Reeduació i Reinserció del Menor Infractor (ARRMI), depenent del departament de justícia, va posar en marxa un protocol “per detectar i actuar davant de processos de radicalització en menors que compleixen mesures judicials i frenar, així, en possible reclutament gihadista”.
- El 2017, al País Basc, es va proposar el Pla d'Actuació del Govern Basc davant del terrorisme internacional de pretext religiós²⁸
- Des del 2015 existeix a Catalunya el Protocol de Prevenció, Detecció i Intervenció en Processos de Radicalització Islamista -PRODERAI²⁹

En general tots els plans i protocols de prevenció de la radicalització tenen en comú les poblacions que consideren d'especial risc: sectors poblacionals anomenats en risc d'exclusió, amb trajectòria migrant i de tradició musulmana, sobretot jove. Els esforços estan enfocats cap a la intervenció entre l'adolescència i la joventut migrant o els fills i filles de la diàspora:

En ocasions ens referim a joves que acaben d'emigrar, però en d'altres, a joves nascuts i educats en el nostre sistema, i sobre els quals, els indicadors de la seva vida quotidiana els situen en paràmetres d'una integració normalitzada. Alguns d'aquests joves poden tenir una formació religiosa i d'altres, en canvi, no en tenen cap. Segons les dades disponibles, el procés de radicalització d'un jove disposat a cometre un atemptat terrible es pot produir en un període de pocs mesos, fins i tot només d'algunes setmanes. (Pla d'Actuació del Govern Basc davant del terrorisme internacional de pretext religiós).

També comparteixen la voluntat de fer partícip la societat civil en la prevenció de la radicalització. S'espera que els diferents agents que el PEN-LCRV contempla com a cooperadors, efectivament cooperin. No hi ha hagut cap debat especial ni

27 <http://www.interior.gob.es/documentos/642012/5179146/I+Plan+Transversal+por+la+Convivencia.pdf/b62bc722-c8f6-4677-9c3f-5841aa51ea40>

28 https://www.irekia.euskadi.eus/uploads/attachments/10561/PLAN_frente_al_Terrorismo_Internacional_2017.pdf?1511173607

29 <http://educacio.gencat.cat/documentos/PC/ProjectesEducatius/PRODERAI-CE.pdf>

cap protesta per la qual cosa s'entén com a una crida a vigilar els musulmans. Només hi ha hagut denúncies per part d'un sindicat de professorat de Catalunya que ha protestat pel PRODERAI.

Protocols en escoles de Catalunya

El Conseller d'Interior de la Generalitat, Jordi Jané, anunciava, en roda de premsa, la necessitat d'aquest tipus de protocols de la manera següent:

Seríem molt injustos amb milers de persones que conviuen amb nosaltres i tenen aquesta religió i estan condemnant de manera molt clara el terrorisme, tanmateix, aquests col·lectius són d'especial control...³⁰

Aquestes declaracions i l'anunci del protocol es van fer després dels atemptats de París, al Bataclan. El protocol va ser dissenyat pel Departament d'Ensenyament i el d'Interior de la Generalitat, personificat en els Mossos d'Esquadra. Es va posar en marxa per primera vegada a finals del 2016, tot i que no va ser fins després dels atemptats del 2017 a Barcelona que se'n va fer més ressò públic ja que es va informar que s'estendria el protocol a totes les escoles públiques. Es va aprofitar el clima post atemptat a Barcelona per legitimar l'existència d'un pla que ja s'estava duent a terme i que ja havia estat denunciat per activistes³¹.

Catalunya ja comptava amb dos protocols actius: el de presons i el de policia de proximitat, extensible a espais de vulnerabilitat com podien ser, per exemple, serveis socials. Aquest protocol es componia de formacions a les direccions dels centres educatius de Catalunya, que posteriorment han estat ampliades als equips docents, així com a centres d'acollida o altres tipus d'institucions que treballen amb el perfil poblacional que el Protocol estableix com a "perfil de risc" (Douhaibi, 2019).

L'informe de l'OPEV (Observatori per a la Prevenció de l'Extremisme Violent)³² sobre el protocol destaca que les bases teòriques en les quals se sustenta no serien les adequades:

Aquestes bases teòriques són controvertides ja que es troben escassament corroborades per estudis empírics i són, avui en dia, profundament criticades per un corrent d'investigadors acadèmics que aborden el tema de la radicalització des d'una perspectiva crítica.

30 <https://www.catalunyapress.cat/texto-diario/mostrar/376700/protocol-govern-detectar-hi-radicalitzacio-islamista-aules>

31 https://www.eldiario.es/catalunya/educacion/protocolo-radicalizacion-islamista-prevencion-estigma_0_639736739.html

32 Briefing-paper-PRODERAI. Consideraciones sobre el Protocol de prevención, detección i intervenció de processos de radicalització islamista en Cataluña (PRODERAI)

L'informe, recollint les anàlisis d'altres protocols del context europeu, critica especialment la definició que dona el document del terme "radicalització". Realment no es tracta d'una definició, sinó que es fa referència directament als factors que el protocol desenvoluparà, factors que es desprenen del PEN-LCRV. En el document disponible del PRODERAEV no es fa referència als indicadors. En ser preguntats, els responsables del pla defensen que aquests indicadors només seran facilitats als professionals que assisteixin a les formacions. Tanmateix, professores que hem entrevistat i que han passat per aquestes formacions, asseguren que no se'ls aporta res més que els factors que ja s'han fet públics.

Hi ha una equiparació entre aquests factors de risc i els indicadors que, d'altra banda, són els mateixos indicadors de risc i de vulnerabilitat social amb què treballen altres agents socials, com ara Serveis Socials, els Equips d'Atenció a la Infància que s'encarreguen de vigilar les famílies i proposar retirades de custòdies a menors, etc. En definitiva, són els factors amb què les ciències socials i la intervenció social han exercit la seva activitat com a part d'un entramat, sofisticat i objectivitzat, del racisme institucional. En el cas del PRODERAEV s'hi afegeix un conjunt d'imaginari i prejudicis islamòfobs que els ajuden a delimitar el perfil. Com hem pogut comprovar amb la documentació aportada a la formació feta a educadores de Màlaga, sota el mateix paraigua del PEN-LRCV, els factors de risc es convertien directament en indicadors de radicalització i s'agrupaven segons el seu nivell de perillositat.

El protocol diu que no ens hem de centrar només en alumnes musulmans. De fet, després de les crítiques per l'ús del terme "islamista" ha canviat la nomenclatura a "extremisme violent". Això no obstant, en tot el document només trobem referències a la població musulmana, especialment a aquella que prové de la immigració nord-africana. S'estableix una vinculació entre el nivell d'integració i el grau de radicalització.

Es presenten com a factors/indicadors, la complexitat identitària dins d'un procés de migració i la construcció d'identitats múltiples, així com també es fa referència a qüestions que tenen o poden tenir a veure amb el procés de desenvolupament personal en la joventut o l'adolescència, com una baixa autoestima o baixa tolerància a la frustració.

Es relacionen aquestes necessitats en la construcció de la personalitat, la identitat i la pertinença, amb la perillositat de vincular-se o de seguir massa vinculat amb la cultura o els valors familiars d'origen. També es tracen diferenciacions quant a "bons" i "mals" musulmans, en apostar per fomentar els referents o models positius "de la seva comunitat": aquests referents són personatges públics islamòfobs amb orígens familiars musulmans. El que es veu com a positiu o referent és el fet que s'han integrat o que han portat a terme un procés d'assimilació en la cultura catalana o espanyola. Tots els exemples que posa el Protocol són persones d'origen marroquí o àrab, la qual cosa deixa clar, un cop més, a quina població de risc es refereix.

El debat al voltant del PRODERA(I)-EV es va fer especialment rellevant després que s'hagués publicat la transcripció d'una gravació feta per una professora durant una de les formacions ofertes per la policia³³. S'hi podia veure com les formacions parteixen d'uns supòsits i prejudicis islamòfobs que criminalitzen la vida i la religiositat quotidiana dels musulmans.

Debats polítics en l'àmbit local: Barcelona

En el cas de Barcelona, una treballadora municipal ens comentava el següent:

Ens trobem un protocol fet per Mossos agafant exemples d'altres cossos policials. La notícia que es començaria a fer va arribar tard, però quan la vam rebre vam prendre la decisió política d'aturar-ho. I tot i que estàvem en minoria, vam demanar poder entrar-hi i revisar-lo. A Barcelona es va aturar. Es va intentar reprendre a finals del 2019 amb la participació de l'Ajuntament; es va intentar no parlar de radicalisme islàmic sinó d'extremismes violents, per tal d'incorporar-hi l'extrema dreta i d'intentar treure el focus d'un col·lectiu concret. Aquí es va fer tota la feina d'incorporar un material vinculat a l'extrema dreta, en la part dels exercicis pràctics, per exemple.

Malgrat puguem reconèixer els esforços, ja s'ha assenyalat que intentar desviar el focus o target d'un protocol sense tenir en compte el marc institucional i estructural islamòfob que el possibilita i en el qual opera, acaba perpetuant i legitimant aquest marc. L'únic que s'aconsegueix és que el discurs institucional se sofisticui, fins i tot que pugui amagar millor el seu plantejament racial, però no produeix cap canvi substancial en les condicions materials que crea per a una població concreta. És a dir, tot i que es parli d'extremismes violents i encara que es plantegin altres subjectes susceptibles de radicalització, els mecanismes legals, policials, jurídics i socials estan pensats per a un sector de població concreta i seguiran produint i reproduint violència sobre aquesta població.

A més, recordem que el mateix Relator Especial de les Nacions Unides sobre drets humans alertava de les implicacions negatives que tenia l'ús del terme "extremismes violents" per ser massa ambigu i perquè podia assenyalar grups que no són violents o que no suposen un perill. A més es creen noves formes d'excepcionalitat legal, com ara "la retractació dels drets al procés degut, el recurs a tribunals excepcionals i la imposició de penes severes per delictes contra la seguretat" (UN, 2020)

La mateixa assessora municipal ens explicava que "en demanar els casos que es van aixecar, nomé hi havia un noi que es pensava que podria ser un cas de "radicalització gihadista", com l'anomenen. És significatiu que els casos que s'aixequen no siguin musulmans i dels que arriben després de la investigació no hi havia res. Eren dos indicadors sobre els quals voldríem continuar treballant, o tornar a revisar el protocol i intentar reenfocar".

³³ <http://esracismo.com/2019/01/31/no-beber-coca-cola-no-celebrar-san-jorge-o-borrarse-tatuajes-son-indicadores-de-radicalizacion-islamista-segun-los-mossos/>

Desconeixem, fins aquest moment, si aquesta revisió s'ha dut a terme. Sabem, per converses informals amb el Consorci d'Educació de Barcelona, que han elaborat un informe d'avaluació del protocol, però malgrat els l'hem demanat en reiterades ocasions, encara no hi hem tingut accés.

Institucions socials: organitzacions socials, escola i serveis socials

Es va enviar una pregunta al Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya per saber quantes formacions PRODERAI s'han realitzat i quantes activacions del protocol hi ha hagut. La resposta del 26 de juny del 2019 ens dona les següents dades.

Durant el curs 2016-2017, l'activitat formativa global ha estat de 127 dies a tot Catalunya, que han permès formar 4.282 professionals. Durant el curs 2017-2018, les diferents modalitats formatives previstes en el projecte han permès formar, en 70 sessions, un total de 1.297 professionals del Departament d'Educació. Per tant, la formació global realitzada durant el període 2016-2018 ha estat de 197 sessions i 5.579 professionals formats.

Pel que fa al nombre d'avisos rebuts per la Junta d'Avaluació i Seguiment Territorial, segons informa el Departament d'Interior, en el curs 2016-2017 hi ha hagut 146 deteccions de possibles casos que podrien conduir a processos de radicalització i, en el curs 2017-2018, 158³⁴.

Veient aquestes dades, no és estrany que hagin sorgit nombroses preocupacions a les entrevistes i grups focals pel que fa a les formacions del professorat i a l'impacte que estan tenint entre els joves musulmans i les seves famílies.

Vam poder parlar amb una professora que havia assistit a una de les sessions de formació i que havia activat el protocol una vegada. Des de la seva perspectiva, el context actual d'inseguretat i de por obliga a aquest tipus de protocols. S'instal·la la idea que els musulmans són un perill i que Europa està en perill constant. Això es tradueix en una vigilància sobre els estudiants musulmans que sovint té lloc sense cap sentit crític.

En el cos docent tots hem viscut els atemptats de Barcelona, Charlie Hebdo, Bataclan... i aquesta qüestió la tenim en compte fins i tot abans del protocol. Cada vegada que hi ha un comentari, estàs atent. Recordo haver anat a l'aula, a l'època del Bataclan, i una nena, la Najwa, va dir que no havies de ficar-te en el meu déu i que aquesta gent mereixia morir. Aquest comentari ens va preocupar.

³⁴ Dada recollida en el llibre "La Radicalización del Racismo" (Cambalache, 2019)

La justificación institucional alude que el perfil de joven vulnerable a la radicalización es el de menores migrantes o de contextos migratorios, que ha tenido o es parte de la diáspora de un contexto de tradición musulmana, y que no tiene recursos materiales suficientes. Se vincula directamente clase, raza y criminalidad.

Les formacions solen ser d'un dia o d'un matí, durant el qual els Mossos informen de l'existència del protocol i de l'obligació d'activar-lo si es donés un conjunt d'indicadors o de factors de risc. La professora entrevistada informava que:

La raó que ens van donar és que havien trobat algun cas en una escola amb població musulmana que presentava alguns signes de radicalització. Vaig tenir la sensació que només es parlava de la població musulmana i marroquina. Els exemples que ens van donar van ser de musulmans, no es va parlar de la radicalització de la població autòctona catalana. La lectura del document no parla de la població objectiu, però a la presentació es va donar per fet que es parlava de musulmans.

No hem tingut cap altre cas, només una nena que en el taller va parlar sobre el cas de l'atemptat a una mesquita d'Austràlia. I un dels nois d'aquí va dir "és clar que aquests moros..." i una noia va dir "Al·lahu akbar" i, és clar, tu, quan escoltes aquest tipus de comentaris... [la professora no acaba la frase]

Es vigila especialment l'ús d'expressions religioses que formen part del discurs quotidià de musulmans o d'àrabs i que moltes vegades ni tan sols són senyal de religiositat. Aquesta vigilància, tal com ens va dir una noia musulmana, ha fet que molts evitin usar aquestes expressions en públic, mentre es fixa una idea concreta i estàtica de què és ser musulmà i de com ha de representar-se a l'espai públic.

Cal assenyalar que la professora no sabia a quines "idees radicals" es referia. Sembla com si ja fossin idees preconcebudes, com una mena de sentit comú, un coneixement a priori sobre alguna cosa. La paranoia social i la sospita constant cap als estudiants musulmans permeten interpretar una actitud normal i habitual d'un adolescent com a radicalització, i això pot significar que la policia investigui els teus moviments, les teves relacions, les de la teva família i les dels espais que freqüenten, especialment les religioses. Si el policia, que té la mateixa formació que el docent en aquestes "idees radicals", decideix que hi ha indicis, pot significar que s'obri un procés policial, amb l'estigma que això implica.

L'activació de protocols sol respondre a prejudicis docents que troben una nova manera de vehicular-se a través d'aquestes mesures i que poden incrementar exponencialment el seu efecte nociu sobre els estudiants i les seves famílies. Una treballadora de l'àrea d'acollida de migrants d'un ajuntament de l'àrea metropolitana de Barcelona ens va explicar:

Era la primera vegada que, en intervenir en un conflicte escolar on acostumo a treballar, un professional deia que havíem d'activar el PRODERAI. Aquesta família feia poc que era aquí, venia de Bèlgica, de la zona de Flandes. Eren d'origen palestino-marroquí. Els nens, els adolescents, no parlaven ni català ni castellà. Van tenir problemes per comunicar-se amb la mestra. La mestra va preferir veure'ls com a àrabs i per això em van cridar, tot i que parlaven anglès i francès. Segons la mestra, el nen va ser irrespectuós i no la va mirar als ulls. Ella interpreta que és perquè és

dona i la cultura del nen és masclista. També diu que al pati va dir a una parella homosexual que a la nostra cultura et tallem el coll. Segons ells, no parlava gens d'espanyol, però ho va dir en espanyol. També els resulta sospitosos que passin l'estiu a Egipte, essent el pare palestí i la mare marroquina. Demanen una intervenció, que ha de ser d'un home perquè, segons ells, el nen no reconeixerà una dona. També em trobaré amb Mossos d'Esquadra, el director del col·legi, Serveis Socials, un psicopedagog, un representant de la Generalitat i un mediador, a més del nen i la seva mare.

Aquest cas va acabar en aquesta reunió, ja que la treballadora va poder comunicar-se, en francès, amb la mare i amb el fill, i explicar-los la situació.

Quant a les famílies musulmanes, la majoria no han estat informades de l'existència d'aquesta vigilància a les escoles dels seus fills. A més, una de les mares dels grups focals ens va explicar la seva desconfiança que aquest seguiment l'estiguin fent els professors que ja han demostrat ser racistes amb els seus fills, al marge dels protocols:

Però el que vull dir és que no tenim informació sobre com està funcionant. Quan els professors, que com a mares i pares i com a alumnes que ja tenen criteri hem detectat que són els primers a perpetuar les idees racistes i les discriminacions, es formen aquestes mateixes persones que estem demanant des de fa molt de temps en una visió de diversitat, en una visió cultural que no realitzi actes racistes, islamòfobs, discriminatoris; aquestes mateixes persones, que estem lluitant per formar-les des de comunitats musulmanes i des de fa molts anys ens hem ofert a fer-ho gratis... s'encarregaran de detectar si els nostres fills estan radicalitzats?.

També hem trobat casos d'activació de protocols de seguiment a estudiants musulmans d'universitats. Un cas paradigmàtic va ser el d'una estudiant d'infermeria de la Universitat Autònoma de Barcelona:

En una assignatura se'ls va preguntar quina especialitat volien cursar. Va dir que volia ser infermera de guerra o estar en zones de conflicte. A la mestra va semblar-li una resposta sospitosa per a una dona musulmana i va activar el protocol. Els van escoltar, els van punxar els telèfons, etc. durant sis mesos, a tota la família. Era la família model d'integració, que mai no ha volgut un conflicte.

El protocol de vigilància a aquesta noia i la seva família va durar sis mesos. Tanmateix, l'impacte psicològic i social va durar més, ja que van ser senyalades per tota la comunitat. Les famílies també estan essent monitoritzades a través dels serveis socials:

Ara vas amb molt de compte amb el tema del hijab a l'escola. Això forma part del control de les famílies per part dels serveis socials, control sobre com cuiden i com eduquen els seus fills. Imagina que una família entra en una intervenció social perquè és econòmicament precària. Ha d'acceptar que la institució estatal entri a la

família. Llavors, qualsevol cosa que sembli fora del comú comença a veure's com a sospitosa; t'investiguen, venen a casa teva, veuen que tot està bé. Si hi ha una noia amb hijab, comencen a interrogar-te, per si la hi has obligada. Els informes socials reflecteixen de quin tipus de família es tracta, amb perfils islamòfobs moltes vegades. Els serveis socials solen conèixer tots els aspectes de la família i si veuen alguna cosa adverteixen la policia, moltes vegades adverteixen sobre qüestions que es basen en la islamofòbia dels treballadors socials.

També hem detectat formació per a educadors i professionals que treballen amb nens migrants no acompanyats o sense referents familiars adults en el territori. La justificació institucional suggereix que el perfil de jove vulnerable a la radicalització és el de menor migrant o de contextos migratoris, que ha vingut o és part de la diàspora d'un context de tradició musulmana i que no té recursos materials suficients. Es vincula directament classe, raça i criminalitat. Cosa que no és nova. Segons un educador que treballa en un centre de menors:

La seva explicació és que són espais que poden ser caldo de cultiu per a la captació de persones que poden veure's embolicades en accions violentes. Però l'anàlisi que s'està fent és instrumental i funcional per a tota la maquinària. El que fa és legitimar tots aquests mecanismes de control i de vigilància encara més que per a qualsevol altra població que pogués participar en accions violentes. És a dir, hi ha una construcció exacerbada d'on és molt més gran el perill.

La majoria de les persones musulmanes que han participat en aquesta investigació desconeixen les mesures concretes que s'han dut a terme a nivell nacional, regional o local, en matèria de prevenció de la radicalització i antiterrorisme. Només els experts en islamofòbia o les organitzacions de la societat civil que treballen en qüestions de discriminació coneixen algunes de les mesures o hi han tingut accés. Les mesures sobre les quals tenien més probabilitats de tenir coneixement són les que s'han debatut als mitjans, com és el cas del PRODERAI. Tal com ens relatava un investigador en l'àmbit de la prevenció de la radicalització:

No hi ha debat públic. Si no fos investigador, no en tindria cap coneixement. L'únic que es va fer públic va ser el Pla Nacional de Lluita contra la Radicalització del 2015, aprovat pel Govern espanyol, i un lloc web anomenat Stop Radicalisme, que és una mala còpia del francès. Pel que fa a la resta, el tema PRODERAI va sortir a llum el 2016, per les crítiques de la societat civil. Però no existeix una política de prevenció clara o coordinada.

El sentiment majoritari entre la població musulmana entrevistada i els qui van participar en els grups de discussió és que les mesures s'han dut a terme en secret i a l'esquena de les comunitats musulmanes. En el grup de discussió amb joves musulmans de Madrid, una jove ens va dir que:

La informació és molt limitada i només sabem les possibilitats quan coneixem persones afectades, ja sigui en el barri o activistes. Són coses que s'han fet una mica a porta tancada, no s'ha posat sobre la taula ni s'ha discutit. És com si tota la violència i vigilància que ja patia fes una metamorfosi que no ha estat visible. Ells [els polítics] parlen de la necessitat de fer alguna cosa, però mai no diuen què es fa, ni com, ni amb qui. Podríem dir que a Madrid el tema ha passat més pel cantó policial, el control policial és real i cada vegada més intens en els barris amb majoria musulmana. M'han detingut al carrer i m'han preguntat si conec la persona x perquè l'estan buscant. Solen ser persones amb cognoms marroquins o àrabs.

A Barcelona, un jove musulmà va expressar els mateixos sentiments:

Coneixem l'existència del PRODERAI perquè algú el va filtrar, així que segur que hi ha un altre protocol per a les mesquites, un altre protocol per a universitats, en presons 100% segures... Un altre protocol per a dones amb hijab... Ja no sorprèn perquè estan obsessionats amb el tema del control. Ho anomenen mesures perquè creuen que així deixarien d'existir els terroristes i evitaran el radicalisme.

Les reaccions a l'hora de conèixer aquestes mesures són escandaloses, però no sorprenents. La indignació se centra principalment en els protocols de prevenció en els centres educatius. Una investigadora i destacada activista social de la comunitat musulmana de Catalunya ens relatava el següent:

Com a comunitat musulmana, ens va indignar que el protocol es dugués a terme en secret per part de la comunitat. Si ho van fer és perquè sabien que la comunitat no ho acceptaria. I que els moviments socials s'escandalitzarien. Les famílies de les escoles no van ser notificades. Ara mateix, moltes famílies no ho saben i les que ho saben és per mitjans que no són oficials, per contacte amb activistes socials.

És una percepció generalitzada que la poca transparència amb què les autoritats han actuat en aquest tema demostra que sabien que el protocol era estigmatitzant i discriminatori i que no seria acceptat.

El líder d'una comunitat musulmana de Madrid va assenyalar el moment i l'entorn en què es va aprovar la legislació espanyola en matèria de lluita contra el terrorisme:

S'ha redactat un llei, basada en una anàlisi feta a corre-cuita, i s'ha aprovat ràpidament i nefasta. En aquesta llei no s'han tingut en compte les entitats oficials musulmanes.

Vam parlar amb els activistes que han visibilitzat la situació en el context català, que van explicar el procés:

El 2016 vam començar a parlar del PRODERAI en alguns espais. Aquest protocol de prevenció de la radicalització comença a fer-se públic; en aquell moment deien

“islamistes” a les escoles. Va ser un assumpte públic perquè es podia trobar al web de la Generalitat de Catalunya, però no se’n va fer publicitat. A la notícia que vaig llegir es deia que Catalunya seria pionera a nivell espanyol a actuar contra la radicalització. No sé si s’estava actuant abans, però vaig saber de l’existència d’aquests protocols en aquell moment. Investigant ens vam adonar que hi ha tres tipus de protocols: un de caràcter penal, a les presons; un altre de proximitat, on participen els serveis socials i policials, i aquest de les escoles. Tota la informació, aquí a Catalunya, és bastant opaca, és difícil trobar els protocols. Només pots tenir accés a un document a la web i en aquest document manca una quantitat important d’annexos que es publiciten, on han d’aparèixer els indicadors que se suposa que han de conèixer els docents per detectar processos de radicalització. Com que Interior i Ensenyament havien fet el protocol, vam intentar demanar-lo, però no vam obtenir resposta. La veritat és que crec que el protocol l’ha fet Interior, i Ensenyament li ha donat un llenguatge més acceptable abans de llançar-lo a l’esfera pública, per la qual cosa no es veia que aquest protocol signifiqués incorporar dinàmiques policials i de seguretat en l’àmbit educatiu, que és el que és. Ens va sorprendre que ningú no ens donés informació, ens van dir que ningú no sabia res, quan suposadament era obligatori. El que hem fet és aconseguir un professor que vagi a la formació sobre protocol i registres. No sabem quants protocols s’estan activant perquè aquesta informació no és pública i si la demanem no ens la donen.

Mecanismes d'autoregulació i subjectivitat

La sospita constant que recau sobre la població musulmana afecta tots els sectors, a totes les edats. Un jove musulmà nascut a Espanya ens va dir que:

Hom creix volent justificar perquè no és culpable. Sí, avui em sento més insegur mostrant el meu islam públicament que no pas abans. Perquè m'incomoda mostrar la meva espiritualitat en coses tan bàsiques com anar a la mesquita, fer-me una fotografia i compartir-la a les xarxes socials.. Em pregunto "què pensaran". Ja sé que hi ha sospites sobre mi. Sé que hi ha molta gent que ho ha pensat.

Existeix la creença que el musulmà sempre se'l considera culpable. Aquesta culpa porta els musulmans a canviar de comportament per demostrar la seva innocència, especialment després d'un atemptat o quan el focus de l'acusació de radicalització és proper (al barri, a la feina, al centre de culte). Aquesta necessitat d'evitar l'etiqueta de perill també se situa com a conseqüència del clima de por que crea la maquinària de radicalització i terrorisme entre la població musulmana.

Crec que el fet que sempre sentim la necessitat de justificar-nos, d'anar-nos-en, de dir "no en nom meu", també està lligada a la por. Perquè dius, m'expressaré perquè si no, la policia vindrà més tard... És una por inconscient. Perquè si fossis en un país musulmà no sortiries a dir que això no és islam. Perquè no tens por que et culpin només pel fet de ser musulmà. (FG Barcelona)

És la visió que qualsevol musulmà pot ser terrorista potencial, perquè recordo que, quan això va sortir de París, deien "no podem confiar-hi , perquè eren nois que semblaven normals, algerians d'aquí... qualsevol company de la universitat, tu". Veure normal que qualsevol dia es converteixi en terrorista, llavors és que... no sé si anant a la universitat algun col·lega m'està mirant per veure si algun dia em converteixo en terrorista... estàs donant per fet que essent musulmana ja tens una característica que et converteix en potencial terrorista. (FG Barcelona).

Tanmateix, cal assenyalar que totes les persones musulmanes consultades coincideixen en el fet que la sospita de la població musulmana migrant no és nova. Totes situen aquesta forma institucional i social de tractar els musulmans dins d'un racisme i d'una islamofòbia que és estructural i que s'ha materialitzat en forma de discriminació i de negació o d'accés precari als drets en diferents espais públics i socials, siguin escolars, hospitals, universitats, mercat laboral, etc.

Totes coincideixen que el que fan les mesures que estem analitzant és legitimar una construcció de l'altre -i de l'altra- musulmà com a inferioritzat, i reconfigurar la forma en què es produeix la violència institucional i social cap a ell. També coincideixen que s'accepta plenament la forma amb què es dona aquesta violència racista dins del paradigma del terrorisme i de la prevenció de la radicalització, ja que es tracta d'una qüestió de "seguretat". Això fa que sigui molt més difícil denunciar i fins i tot conèixer casos de discriminació.

La sospita sobre la població musulmana del Magrib ja existia abans d'aquests protocols i ja causava estigmatització. Senties coses com que van al Marroc a l'estiu i s'emporten els nens i quan tornen canvien, és que els donem una beca de menjador i es pensen que donem porc als seus fills... la mirada de sospita sempre ha estat aquí. El que fan aquests protocols és legitimar aquest tipus de visions a les escoles perquè agafen aquestes sospites de racisme social i la institució les valida i posa eines per controlar aquesta població. Fa vuit anys vaig treballar fent classes d'àrab a nens a la mesquita i els nens m'explicaven que al col·legi els preguntaven què feien a la mesquita, qui els ensenyava, què estaven estudiant... També ens han explicat que els professors fan debats a l'escola que no venen a tomb, com l'assignatura de Palestina. Amb la intenció de veure què pot estar pensant el nen o la família. Preguntes com ara, què penses dels jueus? (FG Barcelona)

L'experiència em demostra que només per la forma com miro, em miren amb sospita, en el tren, durant els controls policials, etc. M'afecta constantment i arbitràriament. Quan diem que l'amenaça és tan gran com diuen els mitjans, els nivells de sospita i control són més alts. És la dinàmica del boc expiatori. En un moment de tranquil·litat estem controlats però quan la tensió social augmenta per qualsevol motiu, aquesta sospita s'accentua i és més agressiva. Però ser al centre d'atenció és una constant. (Entrevista amb activista, Barcelona)

La vigilància es produeix especialment en barris de majoria musulmana, de classe treballadora i immigrants:

Com ens afecta? Al meu barri sempre hi ha policies encoberts. M'han parat diverses vegades. I no soc una persona que s'aturi gaire en el barri. Però quan em trobo amb els veïns o els xavals del barri que s'estan més al carrer, et diuen moltes coses, fins i tot saben qui són, coneixen els cotxes dels policies encoberts. S'han aturat molt més. Bé, al costat de l'estació de tren la policia ha construït una cabana quadrada amb una porta que mai no s'obre, amb el logo de la policia nacional, amb antenes enormes. És per fer fotografies. Això és a quatre-cents metres de casa meua, és en un punt cèntric des d'on se sent tot... És molt visible... El meu pare està constantment aturat...estic segur que tots els moros del barri, especialment els joves, som cautelosos. La construcció d'aquesta comissaria es va fer fa dos anys, però mai no he vist ningú que hi entrés o en sortís". (FG Madrid)

Al meu barri hi ha uns 13.000 immigrants, la majoria marroquins, especialment de la zona del RIF. A Gorrional, que és el barri on visc, el 70% són marroquins. Fa un temps, van arribar camionetes de la Guàrdia Civil i es van endur molts marroquins pel tema

del terrorisme. Va ser fa tres o quatre anys. Des de llavors, com que hi ha tants comerços, bars, restaurants, carnisseries halal, etc. marroquines, sí, han realitzat més vigilància policial i actualment hi ha càmeres de seguretat tant a l'entrada del barri com a la plaça on hi ha la majoria d'establiments marroquins i on els homes i els joves marroquins solen reunir-se a la tarda. Té a veure amb la seguretat al voltant dels marroquins, a la resta del barri no hi ha càmeres. No hi ha hagut informació ni explicació de per què es van instal·lar aquelles càmeres allà. Tampoc no hi ha hagut preguntes de les associacions de veïns. Tot això va coincidir amb l'obertura d'una mesquita prop del meu barri, a l'entrada del Gorrional. Es va intentar obrir una mesquita en una part més cèntrica se'ls va denegar el permís, tot i que es va vendre el terreny. Per això van haver d'obrir la de la zona industrial i les persones que van arregar eren parents d'aquesta mesquita. (FG Madrid)

Aquests canvis en els barris, aquests dispositius de vigilància, no es comuniquen a la població. Més aviat es tornen part de la vida dels barris: la vigilància i el control s'assumeixen com a naturals.

**Mecanismes de
denúncia i
resistència a la
islamofòbia
institucional**

La islamofòbia institucional també es dona quan no es proporcionen els mecanismes suficients per evitar que succeeixi, ja sigui negant-ne l'existència, per tant, no veient la necessitat d'establir mecanismes eficaços, o bé facilitant-ne la impunitat establint mecanismes de detecció i denúncia de les violències institucionals de la islamofòbia, ineficaços o funcionals cap a ella.

Anàlisi de possibilitats i límits

El següent apartat es presenta l'avaluació que s'ha fet dels mecanismes amb què compten les comunitats musulmanes en el context català i, concretament, a l'àmbit local de Barcelona, per tal d'afrontar la islamofòbia. Per això es recullen les percepcions de les persones musulmanes que han participat tant als grups de treball com a les entrevistes, així com una anàlisi crítica de les entrevistes realitzades a persones responsables o que treballen en els mecanismes esmentats. També es repassen les dificultats i les oportunitats de l'organització civil, exposades de forma col·lectiva pel grup d'activistes locals que va participar a la segona tanda dels grups de discussió.

Tot i que a l'entorn de l'Ajuntament de Barcelona existeix un cert consens implícit de l'existència de quelcom anomenat "islamofòbia", al mateix temps hi ha una absència simptomàtica d'anàlisi crítica sobre a què ens referim exactament quan parlem d'islamofòbia i la inexistència d'un pla de treball clar i organitzat per combatre el problema:

La necessitat d'establir una línia de treball i d'acció per lluitar contra la islamofòbia. Però es va quedar aquí, no es va arribar a establir aquesta línia de treball. A la ciutat de Barcelona hi ha un Pla contra la islamofòbia però li ha mancat establir accions, una visió més estratègica. Ens vam quedar aquí. (treballadora municipal)

Aquesta situació representa un límit molt important al desenvolupament d'un possible pla futur contra el racisme, ja que si no hi ha un coneixement clar sobre què és i com opera la islamofòbia, difícilment es podrà treballar, si hi ha voluntat política real, en una estratègia mínimament útil per afrontar-la a l'àmbit institucional. D'altra banda, la inclusió de la islamofòbia com a tema a l'Estratègia Antirumors de l'Ajuntament peca del mateix problema. Així ho demostren les conclusions finals a què arriba el grup de treball de formació de la Xarxa Antirumors, que forma part de l'estratègia, en admetre que aquesta forma de racisme no es fonamenta en el desconeixement, sinó que els "rumors" islamòfobs són efecte de la islamofòbia:

No tenim una línia específica de treball sobre la islamofòbia a l'Estratègia Antirumors. Sí que s'ha anat introduint el tema de la islamofòbia a través d'una sessió a la formació d'agent antirumors, igual que s'ha introduït el tema de l'antigitanisme. Per exemple, durant l'any passat es va fer uns materials de la "Ruta de la Islamofòbia" i la "Ruta de l'Antigitanisme" una mica per aterrar aquest discurs

més obert que s'ha anat treballant els últims anys sobre la islamofòbia, que ve a buscar les arrels dels rumors. Que una mica la conclusió es que no és tant el desconeixement si no que és el racisme i això fa que hi hagi rumors islamòfobs. (Entitat social)

Aquest és el punt de partida bàsic de l'anàlisi sobre qualsevol forma de racisme, la qual cosa indica que el camí a seguir no és el de l'anàlisi dels "rumors", sinó l'estudi crític sobre com la islamofòbia determina les condicions materials de vida de la població musulmana. Les dinàmiques de treball descrites posades en funcionament per abordar la islamofòbia revelen, tal com sosté Arun Kundnani, que les estratègies pedagògiques implementades per les institucions funcionen sovint com a mètodes d'autoformació i creixement personal per a la població blanca, alhora que invisibilitzen els veritables problemes en què desemboca el racisme i les múltiples estratègies que les comunitats afectades desenvolupen per enfrontar-los (Kundnani, 2020). En conseqüència, aquest treball d'autoformació per a benefici de la societat majoritària, tot i essent benintencionat, sol estar deslligat de la realitat de la població afectada directament per la islamofòbia, cosa que es manifesta en alguns exemples paradigmàtics sorgits durant les entrevistes:

Una qüestió que apareixia era aquest desconeixement que s'havia de partir d'una relació més propera amb les comunitats musulmanes. Aquest és un punt feble que tenim també, aquest treball més conjunt no es dona. Més enllà de la reflexió conceptual

Per tant, a la insuficiència d'aquest enfocament cal sumar-li un caràcter contraproductiu. En lloc d'anar a trobar l'heterogènia comunitat musulmana i intentar comprendre com la islamofòbia afecta les seves vides, l'energia es fa servir per afrontar la qüestió en una dimensió purament conceptual, fent del racisme un problema abstracte subjecte a infinits debats terminològics en els quals, de nou, el protagonisme és de la població majoritària i dels seus "experts". Un exemple d'això el constitueix el fet que molts d'aquests debats segueixen girant sobre si l'ús del terme "islamofòbia" és adequat o no, cosa que representa, per ella mateixa, un problema d'islamofòbia:

El fet que es debati tant sobre la islamofòbia, si fem servir o no el terme, si hem de fer-li front o no, ja és islamofòbia

No hem d'obviar que existeix un factor determinant que potencia aquest deriva institucional de lluita ineficaç contra la islamofòbia. En circumstàncies ideals, el lideratge del procés de lluita contra el racisme islamòfob els correspondria a les comunitats musulmanes. Però el cert és que els col·lectius de la comunitat musulmana que podrien i haurien de liderar el procés cap a un horitzó teòric i pràctic adequat, es troben en circumstàncies vitals travessades per una fragilitat material incomparable:

En el cas de l'Estat espanyol, els col·lectius que podrien generar un debat i l'estan impulsant, es troben en situacions de molta fragilitat i de molta expulsió

L'anàlisi crítica sobre aquesta situació també es troba per regla general, absent de les temptatives institucionals per abordar la islamofòbia. La realitat de la població migrant musulmana de les excolònies, en el context de l'Estat espanyol, enfronta el setge quotidià de la Llei d'Estrangeria i l'existència de tot un entramat administratiu de control i d'expulsió, cosa que, precisament, és un exemple de com els mecanismes que condicionen la vida de generacions senceres es troben històricament lligats a la islamofòbia institucional. A causa d'això, alguns entrevistats insisteixen en la necessitat d'atendre amb més energia la manera com la islamofòbia afecta la quotidianitat de les persones musulmanes i no tant la discussió conceptual i abstracta:

Dedicar massa temps a discussions conceptuals i no dedicar més temps a parlar del que està passant a les persones és un error [...] Hem de prioritzar els efectes de la islamofòbia a nivell quotidià. Fer visible la islamofòbia més enllà de l'entorn de les persones musulmanes

Alhora es fa urgent enfocar la islamofòbia no com un problema exterior al propi funcionament intern de les institucions i dels seus administradors, com un problema que suposadament pertany, totalment, a l'extrema dreta i als corrents neofeixistes. Aquesta tendència constitueix un greu error per diverses raons. La primera i més evident és que aquesta deriva obvia de forma interessada el paper crucial dels mecanismes institucionals que formen part de l'Estat de dret que contribueixen a la deshumanització de la població musulmana i que són acceptats per tot el camp polític majoritari. Sense l'acceptació crítica d'aquesta dimensió del racisme, que és el nucli de possibilitat de la seva existència, les oportunitats de desarmar la raó de ser de la islamofòbia són nul·les.

Una prova d'això és que existeixen maneres d'entendre la islamofòbia que poden conviure amb un protocol de criminalització de la població musulmana com el PRODERAI fins al punt d'incloure-la en el seu text base. Recordem que el protocol alerta d'una possible deriva discriminatòria en la seva implementació i fa referència a la importància de treballar la islamofòbia a les aules:

Malgrat que aquest document es basa en els factors de risc dels processos de radicalització islamista, cal prendre consciència de la necessitat de treballar simultàniament i de manera preventiva la islamofòbia atès que com a conseqüència dels atemptats terroristes i de la crisi humanitària i possible arribada de refugiats, en el darrer any s'ha constatat un increment significatiu de casos d'islamofòbia.

D'altra banda, el racisme estructural i institucional també es troba present a les idees i pràctiques concretes de molts treballadors de l'Administració, cosa que queda invisibilitzada:

Hi ha gent que treballa a l'Administració que és islamòfoba i això l'administració ho ha de reconèixer i ha d'afrontar treballar la islamofòbia de les persones que treballen a l'Administració.

A la nostra investigació assenyallem que la institució tendeix a protegir-se ella mateixa, per la qual cosa els processos benintencionats que es posin en marxa per combatre el racisme des de dins han de ser conscients d'aquestes resistències inherents a la pròpia naturalesa de la institució

En cas contrari, plans com el que s'ha posat en marxa contra la islamofòbia corren el risc de quedar-se en eslògans oportunistes utilitzats pels càrrecs polítics per blindar-se davant de les possibles crítiques i maquillar la seva falta de compromís real amb la lluita contra el racisme i la islamofòbia. De fet, el treball demostrable que s'espera del pla contra la islamofòbia encara ni tan sols ha començat a realitzar-se. Aquestes dinàmiques expliquen, en part, per què aquestes estratègies no suposen una lluita real i efectiva contra la dimensió institucional i estructural de la islamofòbia. La impunitat amb què els processos de criminalització/deshumanització que hem detectat s'han obert camí s'explica, segons la nostra investigació, per tres factors clau, que presentarem a continuació:

Funcionalitat a la islamofòbia

Els mecanismes institucionals de lluita contra la islamofòbia són funcionals a la islamofòbia institucional.

Tal i com ja hem advertit, això és així per dos motius: existeix, en àmbits institucionals o funcionals a la institució, una comprensió teòrico-política d'aquest fenomen que se circumscriu a la seva dimensió social, interpersonal, i deixa de banda el seu caràcter estructural, epistèmic i institucional. Ho hem pogut comprovar en els límits d'instruments com ara l'Oficina per la "no discriminació", en el relat insuficient dels "Drets humans", que demostra una vegada i una altra la seva incapacitat per a defensar la humanitat de les comunitats afectades pel racisme, en la retòrica judicial dels "delictes d'odi", que està essent instrumentalitzada per col·lectius poderosos de forma autoritària, o al seu discurs institucional sobre "interculturalitat". Sovint, totes aquestes suposades eines per combatre el racisme serveixen com a mètode per negar l'existència del racisme institucional i bloquejar els apunts realitzats des dels propis col·lectius antiracistes conformatos per les persones que pateixen el racisme en primera persona.

L'altre motiu és la incapacitat institucional de donar resposta a casos específics i clars de racisme, més enllà dels pronunciaments simbòlics i de la declaració d'intencions. Els mecanismes existents només s'activen si la persona afectada té plena consciència que ha patit una discriminació racial i en té proves suficients. Aquest fet és profundament problemàtic, ja que ens enfrontem a una situació en què la infradenúncia representa una realitat aclaparadora, tot i que rarament se n'examinin les causes en base al que hem afirmat anteriorment. Des De SOS Racisme Catalunya s'ha assenyalat que:

Portem anys a l'Oficina de Denúncia de discriminació. Obtenim la punta de l'iceberg. Molt poques persones volen denunciar i moltes vegades quan es fa, no tenim clar què passarà durant la denúncia. La gent es fa enrere perquè no hi ha confiança en la institució. Un Estat que discrimina i et pot portar problemes per denunciar. A més, si ja ha tingut problemes amb la institució amb el tema de la immigració [amb la legislació d'estrangeria], no hi ha confiança. I després, en molts casos es necessiten anys per tenir algun tipus de resposta institucional.

El cert és que les persones musulmanes no confien que les seves denúncies arribin a bon port ni obtinguin una mínima resposta, ja que els mecanismes de denúncia -Fiscalia, Guàrdia Urbana, Mossos d'Esquadra- obstaculitzen amb freqüència les demandes quan fan al·lusió a formes de discriminació i violència que estan totalment legalitzades i contemplades per l'Estat de dret i que es justifiquen per mitjà de la narrativa de la "seguretat nacional".

Els límits del marc discursiu dels Drets Humans i dels delictes d'odi

Tal i com hem afirmat anteriorment, cal qüestionar l'enganyosa universalitat del discurs sobre els Drets humans. En el fons, tal i com demostren les al·lusions realitzades en aquest marc de discurs pels governs occidentals en funció dels seus interessos geopolítics, els subjectes eminentment susceptibles de ser defensats pertanyen a les poblacions europees i nord-americanes. Aquest biaix eurocèntric del discurs dels Drets humans es mostra no només en un nivell global, sinó també en el propi context intern dels Estats-Nació.

La mateixa idea de "drets humans", originada durant la revolució francesa, conté un caràcter restringit. Cal tenir en compte que aquesta narrativa va ser creada mentre França seguí essent una potència colonial, per la qual cosa la humanitat dels colonitzats mai no fou reconeguda. Això contribueix a explicar que, encara avui, els drets de les poblacions migrants de les excolònies, entre les quals es troba gran part de la població musulmana, no siguin tingudes en compte

quan s'invoquen els Drets humans.

No neguem que, sovint, cal utilitzar aquests conceptes de forma estratègica, sobretot en moments de violència extrema. Però és urgent fer-ho sabent i assenyalant quins en són els límits. Això vol dir que podem usar els discurs del Drets humans si considerem que pot resultar políticament útil per denunciar la violència racista, però anant en compte de no seguir alimentant la seva dimensió eurocèntrica i sense legitimar les institucions que l'utilitzen. Aquests problemes no són simplement estructurals, ja que aquest biaix eurocèntric limita l'abast de les polítiques institucionals a tots els nivells:

A nivell de polítiques, tant a Catalunya com a Barcelona, el que s'intenta és virar el model que posa en el centre l'Estat cap a intentar posar el ciutadà o la ciutadana al mig. Es considera que s'està modernitzant el cos. Però és veritat que aquest ciutadà es un ciutadà blanc de classe mitjana-alta (Entrevista a assessora de l'Ajuntament de Barcelona)

De la mateixa manera, els requisits que la Fiscalia de delictes d'odi imposa a la realitat del racisme per convertir-se en un problema a abordar, és a dir, l'existència d'un delicte i l'existència de la voluntat deliberada de discriminar, topen amb allò que aconsella l'informe d'Aministia Internacional i d'Open Society³⁵:

És important tenir en compte que no es requereix cap intenció discriminatòria per discriminar. No cal demostrar que una persona discriminada ho ha estat per motiu de prejudici. Així mateix, una autoritat pública pot tenir raons no prejudicioses per a una regla o pràctica en particular, però si aquesta pràctica constitueix un tractament diferenciat injustificat basat en un terreny prohibit, llavors equivaldrà a discriminació (2021: 32)

Tanmateix, a la mateixa guia s'alerta que l'antidiscriminació és una eina especialment imperfecta en el marc de l'antiterrorisme, però malgrat tot necessària quan no es té un altre corpus millor.

35 Com es defensa a la guia A human rights guide for researching racial and religious discrimination in Counter-Terrorism in Europe presentada en 2021.

Interculturalidad y diversidad: multiculturalismo liberal

D'alguna manera, l'equívoc que traspua l'enfocament multiculturalista d'origen liberal que les institucions apliquen per solucionar el racisme es basa en la falsa idea que si canvien les actituds individuals, canviaran les estructures racistes (Kundnani, 2020).

Però les estructures de poder racistes i les institucions contenen les seves pròpies dinàmiques, inexorablement unides a l'estructura patriarcal i de classes que defineix el marc global del sistema capitalista. Les institucions liberals pretenen transformar un ordre estructural que es referma a través de legislacions, polítiques pràctiques institucionals i explotació, utilitzant la narrativa de la representació individual, és a dir, utilitzant la retòrica de les polítiques de la identitat. Però aquesta estratègia ha demostrat la seva ineficàcia per acabar amb les causes estructurals que originen el racisme, fins i tot allà on han estat promogudes amb més entusiasme: USA i Anglaterra.

No només això, tant pel que fa a l'enfocament antiracista general com a allò que concerneix la lluita concreta contra la islamofòbia, aquests mecanismes reproduïen, invisibilitzen i legitimen la islamofòbia institucional i estructural, ja que desvien la mirada de les veritables causes del problema i blinden les estructures que caldria enfrontar i transformar per acabar amb el racisme:

Hi ha molts dispositius estatals que diuen que funcionen per la convivència, per la interculturalitat, etc., que són fonts d'informació per a la policia, En seria un cas l'Oficina d'Afers Religiosos de Catalunya. La policia recollirà on sàpiga que hi ha informació perquè aquests dispositius estan en contacte constant amb les comunitats. Que la perspectiva de l'Oficina de Diversitat Religiosa és molt respectable però que els seus informes i la informació es poden utilitzar. Els estudis antropològics es poden llegir des d'una perspectiva de seguretat. Tinc un debat amb alguns companys investigadors perquè, per descomptat, les seves conclusions poden i són utilitzades per dispositius repressius de l'Estat. (Entrevista amb investigador sobre el racisme)

Aquestes polítiques no representen una promulgació real dels drets polítics, civils i econòmics col·lectius de les comunitats musulmanes, sinó que promulguen un canvi cosmètic de l'aparença de les institucions a través de la posada en escena de subjectes de color a llocs de relativa visibilitat i de programes pedagògics inofensius destinats a millorar l'opinió de la població majoritària ja convençuda. El racisme no és només un problema ideològic, sinó que la seva dimensió ideològica descansa sobre una base material i social que constitueix el sistema capitalista. Fins que aquest fet, àmpliament discutit, analitzat i fonamentat pels moviments antiracistes internacionals, no sigui acceptat, l'única lluita possible és la de les polítiques de la identitat.

La relació històrica que les institucions estatals, autonòmiques i municipals han establert amb l'altre musulmà ha tendit al control i a la despolitització.

Islamofòbia institucional i securitització

La relació històrica que les institucions estatals, autonòmiques i municipals han establert amb l'altre musulmà ha tendit al control i a la despolitització. Pel que fa als anomenats “acords del 92”, suposada base de reconeixement institucional per a la regularització dels drets religiosos de la comunitat musulmana de l'Estat espanyol, mai no s'han arribat a complir. Actualment, la població musulmana segueix enfrontant-se als mateixos problemes que llavors en totes i cadascuna de les esferes socials que constitueixen la seva quotidianitat. Moltes veus crítiques amb el procés suggereixen que l'objectiu d'aquests acords va ser, més aviat, l'establiment d'una relació de control amb els musulmans i les musulmanes que, en l'actualitat, es construeix en base al discurs de la securitització. En el cas local de l'Ajuntament de Barcelona, això s'exemplifica en l'estat del Pla contra la islamofòbia:

El pla contra la islamofòbia està mig paralitzat, mig mort. Va començar per un estudi sobre les dificultats i obstacles que tenia la comunitat musulmana a la ciutat de Barcelona a l'hora d'exercir el seu dret a la llibertat religiosa. Que té la seva rèplica amb altres drets però deixem-ho aquí per no allargar massa el debat. Era el desconeixement de la normativa i dels mecanismes per lluitar-hi. Era el desconeixement que té a veure amb la consciència, el poder obtenir informació i utilitzar-la de la manera més correcta per arribar a reivindicar els drets, el compliment, i la protecció. Però quan s'arriba a la demanda i les administracions han de donar resposta comença tot un ritual de “amb qui. Les persones musulmanes no tenen una organització representativa, que no saps amb qui parles...” amb menys intensitat s'escull el perfil que concorda amb el perfil ideològic del govern, que sigui laic, que no porti barba, que no porti hijab... això és un handicap i existeix dins de les institucions (Entrevista amb líder d'organització civil musulmana).

En els casos pràctic i quotidians és on més es poden observar els límits, tal com ja comencen a analitzar alguns treballs. Com a exemple, aquest a propòsit de la gestió municipal de la demanda d'obertura d'un oratori al carrer Japó de Barcelona:

Potser la novetat en aquest cas rau, simplement, a identificar aquestes actituds paternalistes, impulsades tant pel securitarisme ambiental com per una sensibilitat secular àmpliament estesa en el cos de funcionaris locals i quadres de la llista que governa en aquests moments a l'Ajuntament de Barcelona, entre els qui proclamen haver arribat al principi de la fi de la islamofòbia institucional a la ciutat (López Bargados, 218: 106)

A més, també assenyala la insuficiència i com són de problemàtics els mecanismes de denúncia que inclou el Pla. És el cas de l'acompanyament jurídic de l'Oficina per la no discriminació que “contribueix a reproduir un règim assistencial que no beneficia la consolidació de les pròpies comunitats

musulmanes, abocant-les a una subordinació que sembla justificar-se tant per la desconfiança que inspiren com per la voluntat de control que indueixen als tècnics i polítics locals” (ibíd.).

Al mateix temps, els acords del 92 deixaven de banda, un cop més, aspectes relacionats amb les condicions de vida materials dels musulmans i se centraven en un enfocament distorsionat dels drets religiosos, com si aquests fossin possibles sense el respecte i compliment dels drets bàsics. La insistència de les institucions en la institucionalització necessària del discurs islàmic a l'Estat espanyol acaba per lesionar l'autonomia crítica de les comunitats musulmanes que, a la cerca de suport i subsistència en un context hostil i precari, acaben per acceptar una relació de tutela, control i xantatge basada en la idea de la “integració”.

El preu d'aquesta relació es materialitza en la renúncia a qualsevol forma d'activisme polític en defensa dels drets dels comunitats musulmanes que no sigui beneït per les pròpies institucions i per l'Estat. Aquesta manera de gestionar l'existència de les comunitats islàmiques també desemboca en el control i la limitació de la pròpia lluita contra la islamofòbia que, un cop més, és concebuda com a una sèrie de prejudicis interpersonals i no com a una forma d'opressió racial i d'explotació històrica relacionada amb la història colonial. La instrumentalització de la política antiterrorista, basada en el discurs securitari, juga un paper essencial en això que hem dit, es manifesta en protocols com el PRODERAEV i es materialitza en polítiques que desemboquen en la criminalització de la població musulmana:

Es significatiu que els casos que s'aixequin no siguin musulmans i dels que hi arriben després de la investigació no hi havia res. Eren dos indicadors sobre els quals volíem seguir treballant o tornar a revisar el protocol i intentar reenfocar (Entrevista amb personal de l'Administració).

Un cop més, els mecanismes de lluita contra el racisme proporcionats per la institució resulten insuficients per donar compte de la vulneració dels drets dels musulmans en la societat actual. Aquesta realitat augmenta de forma considerable les dificultats comunitàries de la població musulmana per denunciar i exigir reparació en un context racista, ja que troba formes aparentment lògiques i raonables d'imposar-se, com ara el discurs sobre la “securitització”.

Podríem tramitar denúncies d'una persona musulmana que ens digués que per aquesta condició i en el marc d'una investigació o d'una actuació antiterrorista ha patit algun tipus de discriminació. Dit això, no en rebem. No en rebem ni en aquest context concret, i fins i tot, en general l'àrea de discriminació del Síndic. Denúncies on s'autoidentifiqui el denunciador que ha patit una discriminació per raó de raça, religió o orientació sexual o etc. són molt poques i algunes són de l'àmbit policial [...] El Síndic va organitzar unes jornades el 2016-2017 on l'eix era el dilema llibertat-

seguretat. Van venir experts i consultors de tot l'àmbit europeu però va ser molt abstracte. Es va dir que la seguretat és un valor que cada cop té més presència en les nostres societats però que evidentment això no es pot fer en detriment de drets i les llibertats civils i individuals. I la lluita antiterrorista és un clar test de fins a quin punt estem disposats a tolerar invasions a la privacitat, la llibertat de moviment i a les nostres dades personals per salvaguardar la seguretat. Les tesis eren molt més favorables a la llibertat i a anar en compte. El debat ha estat en aquest nivell, no en la discussió de casos concrets. De fet a nivell social tampoc he detectat que després del 2017 hi hagi hagut un increment del racisme institucional o estructural contra la població musulmana. Més enllà del que ja hi havia, sempre hi ha hagut certa discriminació, insisteixo no només institucional sinó també social

La islamofòbia institucional impacta en unes comunitats, de majoria procedent de la migració, amb uns drets civils i polítics molt minvats. I el lliurament absolut d'aquestes comunitats als mecanismes descrits bloqueja el potencial de denúncia política que resideix en el si de la comunitat musulmana organitzada i en la seva consciència crítica. A dia d'avui, la tendència és clara: les institucions promouen un model d'activisme social basat en la professionalització de les organitzacions de la societat civil amb vista a la seva fiscalització i això aboca, encara més, a la falta d'espais independents i d'estructura comunitària.

Les possibilitats d'autoorganització de qualsevol comunitat estan determinades pel control polític que l'Estat posa en funcionament. A l'actualitat, assistim a una deriva reaccionària a tot Europa gràcies a la qual, per mitjà de mecanismes institucionals, es tendeix a la criminalització de les posicions crítiques davant del racisme. Aquest fenomen, que no sorgeix de sobte, està generant la vulneració dels drets més elementals no només a la vida dels musulmans com a individus, sinó també en el propi objectiu de l'acadèmia crítica i a les organitzacions musulmanes de la societat civil.

Despolitització de l'organització comunitària

Les conseqüències de la securització en els llaços comunitaris són notables i tenen un impacte en la seva capacitat de resposta i de resistència a la violència que se'n deriva. La sospita s'ha instal·lat també a nivell intern, a la pròpia comunitat. Ningú no vol relacionar-se amb persones que estan en el focus de sospites o d'acusacions per por de ser acusades també.

L'efecte despolititzador i persuasiu que això té es veu en les respostes de la majoria de persones entrevistades. Diuen que senten por fins i tot de reclamar els seus drets o de denunciar casos de discriminació. Senten que les institucions no els representen, que els criminalitzen i els monitoren, i que no hi ha manera de canviar la situació actual.

També provoca que la participació política, en un sentit ampli, sigui menor, ja que qualsevol opinió expressada per un musulmà pot considerar-se sospitosa i més si es tracta d'opinions crítiques amb algunes polítiques europees com ara la política migratòria i de fronteres, o la política exterior de països en conflicte.

La llibertat d'expressió dels musulmans aquí és com un mite. Perquè llavors, quan t'expresses, ningú no et respecta.

Tot això desanima l'activisme social i polític:

Visc amb la por que en qualsevol moment em puguin acusar de disculpar el terrorisme per l'activisme contra tot això

Pel que fa a les organitzacions de la societat civil, es divideixen entre les que estan fent d'instrument de seguiment de la pròpia comunitat i les que estan essent condemnades a desaparèixer per falta de recursos i suport institucional. Aurora Ali, presidenta de l'Associació Musulmana de Drets Humans ens va dir que:

Estem parlant del fet que per aconseguir una subvenció has d'introduir el tema de la prevenció de la radicalització en els teus projectes, si no, no et donen res. Llavors, només sobreviuen les organitzacions que col·laboren amb l'Estat i desapareixen les més crítiques i lluitadores pels drets humans i contra la discriminació dels musulmans. Quan parem atenció a les queixes i a les calúmnies, els musulmans estem a mercè de tota aquesta xarxa. Hem tingut algun cas de calúmnies que han denunciat un musulmà de Mataró de pertànyer a una associació terrorista. Per sort, aquest cas es va fer famós i la comunitat va sortir a defensar-lo. Quants casos deu haver-hi dels que no n'hem sentit res... Depèn molt dels contactes que tinguis. Suposo que molts es rendeixen perquè denunciar delictes d'odi ha resultat inútil.

Al mateix temps, s'usen iniciatives aparentment bones per introduir el marc criminalitzador de la radicalització a través de les pròpies persones musulmanes:

És important emfasitzar com es pressionen les comunitats, com usar la islamofòbia/terrorisme, ja que tot va junt. Cal introduir la radicalització o el terrorisme per parlar d'islamofòbia. La van construir per instal·lar el terrorisme. L'únic que tenen en comú és que quan hi ha un atac augmenten els delictes d'odi, però no hi ha cap altra connexió. Les iniciatives Somos Más són un exemple, amb els youtubers però normalitzen el discurs de radicalització/islamofòbia. Quan mires qui hi ha darrere veus les sigles d'Interior, INJUVE, CITCO, etc. Un altre és NoHateSpeech; el responsable d'aquesta iniciativa és l'Estat. Comença com una iniciativa de la societat civil però l'Estat sempre hi ha estat al darrere, però arriba un moment que cal fer un gir molt més gran per parlar de radicalització.

Aquestes experiències de persones de les organitzacions de la societat civil coincideixen amb el que planteja el relator de les Nacions Unides en qüestions de Drets humans:

És igualment cert que els governs veuen els actors de la societat civil com a un vehicle per promoure polítiques destinades a contrarestar l'extremisme violent i que han incorporat els esforços de la societat civil a una agenda de dalt cap a baix per prevenir i contrarestar l'extremisme violent amb fins polítics o objectius de seguretat (2020).

CONCLUSIONS

Per concloure aquest informe, volem reiterar alguns punts que ens ajudaran a pensar línies de treball futures per a l'articulació de la resistència davant la islamofòbia institucional en general i la derivada del marc de securitització. Es tracta de línies que es desprenen de la investigació.

No hem d'oblidar que totes les persones musulmanes consultades coincideixen en el fet que la sospita de la població musulmana migrant no és nova. Tots situen aquesta forma institucional i social de tractar els musulmans dintre d'un racisme i una islamofòbia que són estructurals i que s'han materialitzat en forma de discriminació i de negació o accés precari als drets en diferents espais públics i socials, siguin escolars, hospitals, universitats, mercat laboral, etc.

Tots coincideixen que el que fan les mesures que estem analitzant és legitimar una construcció inferioritzada de l'altre musulmà i reconfigurar la forma amb què es produeix la violència institucional i social sobre ell. Tots coincideixen que s'accepta plenament la forma com es produeix aquesta violència racista dins el paradigma del terrorisme i la prevenció de la radicalització, ja que es tracta d'una qüestió de "seguretat". Això fa que sigui molt més difícil denunciar o fins i tot conèixer casos de discriminació.

Els discursos polítics i mediàtics, les lleis, les normatives i protocols, les actuacions policials, les dinàmiques judicials, l'activitat d'agents socials i educatius de diferents institucions, conformen un entramat institucional que materialitza la islamofòbia estructural i sistèmica en forma de criminalització, vigilància, exclusió i violència que condemnen les persones musulmanes o llegides com a tals a unes condicions de vida més precàries en el context espanyol i a la seva expulsió simbòlica, política i física d'allò que és nacional, entès com a territori i com a identitat.

El funcionament d'aquest entramat implica una estreta col·laboració, sinó una imbricació completa, entre formes socials-subjectives de racisme i formes de racisme institucional. Només així entendrem la utilització de prejudicis islamòfobs en els instruments de prevenció de la radicalització, en les investigacions policials i judicials i en la construcció de la prova del delictes o en les legislacions antiterroristes que senyalen un grup racial concret.

En aquest procés s'utilitzen agents i institucions tradicionals de control social, amb un biaix racial evident i que també s'han assenyalat com a mecanismes del racisme institucional (més enllà del marc securitari): escola, serveis socials, policia, presons. Es tracta d'espais institucionals de control de la població migrant, també de la musulmana, cosa que explica que sigui la població target dels diferents mecanismes antiterroristes o antiradicalització i qui en pateix l'impacte de forma tan clara.

Pel que fa a les formes de resposta a aquest entramat, els límits teòrico-polítics responen a límits generals del context espanyol amb relació a la qüestió del racisme i la islamofòbia, però també al consens social derivat dels relats mediàtics de la seguretat i del perill, que criminalitzen uns subjectes i silencien qualsevol possibilitat de discussió sobre les llibertats, més enllà de comprensions neoliberals d'aquestes llibertats.

Tradicionalment, per a les institucions liberals, és més senzill bolcar l'atenció sobre el racisme entès com a discurs social. El contrari seria qüestionar els seus propis fonaments, però si estudiem el racisme com a fet històric, comprendrem que estigui lligat als "llegats de processos històrics clau, com el colonialisme, la formació de les nacions i la seva interrelació". Entenent i acceptant l'anterior, no ens queda més opció que exposar la dimensió racial que travessa la mateixa producció de narratives, discursos i polítiques sobre "integració", "inclusió" i "cohesió social" (Rodríguez i Araujo, 2017). Aquesta tasca resulta especialment important, ja que és des d'aquestes narratives que les institucions, a través de programes d'intervenció social, cultural i política, es proposen atenuar els efectes d'allò que entenen per "racisme". D'aquí que estiguem davant d'un problema de caràcter polític, i no moral, davant d'un problema institucional, i no personal, davant d'un problema estructural, que no psicològic; encara que el racisme produeixi efectes en totes les dimensions citades i sigui necessari afrontar-lo en tota la seva complexitat.

El panorama d'islamofòbia estructural i institucional descrit i l'impacte en les condicions de vida de les persones musulmanes, i de la població racialitzada en general, en el context espanyol i català, obliga, com a mesura urgent, a revisar els processos de securització i d'autoritarisme duts a terme els darrers anys. Això vol dir fer un pas enrere en l'ampliació de delictes de terrorisme (com a mínim) i trencar amb l'aparent carta blanca que tenen actualment els cossos de seguretat per exercir violència policial directa, a través de les actuacions en l'espai públic, maltractaments i brutalitat, i indirecta, a través de mètodes més tous de vigilància i criminalització, que tenen un impacte a nivell psicològic, emocional i de desmobilització política.

És urgent revisar l'activitat policial i judicial en el marc de l'antiterrorisme amb l'objectiu de buscar justícia i reparació per a totes les persones, famílies i comunitats que s'han vist afectades per aquestes actuacions, ja sigui perquè han estat acusades, empresonades i estigmatitzades injustament o perquè el clima de vigilància i sospita els ha privat de la tranquil·litat i la seguretat, del dret a una

vida digna. Dur a terme aquests canvis no canviarà la dimensió estructural de la islamofòbia, ni tan sols la institucional, però permetrà aturar una deriva autoritària que de moment continua impune.

La construcció del subjecte musulmà com a perill per a la seguretat nacional es dona a les nostres universitats i en espais subvencionats amb diner públic. Cal deixar de finançar el racisme i la islamofòbia, tant dels qui el defensen i promulguen de manera desacomplexada com d'aquells que ho fan de manera més subtil. Necessitem mecanismes reals i eficaços per lluitar contra totes les dimensions de la islamofòbia i això implica una major anàlisi amb perspectiva antiracista de les dinàmiques institucionals que ho impedeixen.

L'organització social i política de les persones afectades per les polítiques antiterroristes, així com les altres formes de violència estructural, sovint s'han demonitzat i menyspreat des de les diferents institucions de la islamofòbia: política, administració pública, acadèmia, moviments socials eurocentrats. Aquest tipus de violència també ha de ser aturada.

Les organitzacions de persones musulmanes, sigui quin sigui el nucli que les aglutini, reben molt poc suport tant de les institucions com d'altres organitzacions de la societat civil. Pensar en estratègies de suport i de treball conjunt, així com situar la islamofòbia a les agendes polítiques de totes les organitzacions antiracistes o en vies de ser-ho, és primordial.

**Necessitem mecanismes
reals i eficaços per lluitar
contra totes les dimensions
de la islamofòbia i això
implica una major anàlisi
amb perspectiva antiracista
de les dinàmiques
institucionals que ho
impedeixen.**

BIBLIOGRAFIA

- ADLBI SIBAI, S (2016) **La cárcel del feminismo. Hacia un pensamiento islámico decolonial**. Editorial Akal, Madrid.
- ALLEN C (2010) **Islamophobia**. Ed. Ashgate.
- AMAZIAN y DOUHAIBI (2019) **Radicalización del racismo. Islamofobia de Estado y prevención antiterrorista**. Editorial Cambalache, Oviedo.
- BAZIAN, H (2018) **Islamophobia, “Clash of Civilizations”, and Forging a Post-Cold War Order!** Religions, 9, 282. <https://doi.org/10.3390/rel9090282>
- CARMICHAEL y HAMILTON (1967) **Poder Negro: la política de liberación en EE UU**.
- CHOUDHURY, T (2021) **Suspicion, Discrimination, and Surveillance: the impact of counter terrorism law and policy on racialised groups at risk of racism in Europe**, ENAR.
- GARNER, S y SELOD, S (2015): “**The Racialization of Muslims: Empirical Studies of Islamophobia**”, Critical Sociology, 41 (1): 9 -19.
- GOLDBERG, DT (2001) **The Racial State**. Blackwell Publishers Inc.
- HAJJAT, A y MOHAMMED, M (2013) **Islamophobie: Comment les élites françaises fabriquent le “problème musulman”**. Paris: La Découverte.
- HESSE, B (2004). **Discourse on Institutional Racism: the genealogy of a concept**. En Ian Law, Deborah Phillips, & Laura Turney (Eds). Institutional Racism in Higher Education (pp. 131-147). Stoke on Trent: Trentham Books.
- (2007) **Racialized modernity: An analytics of white mythologies**. Ethnic and Racial Studies, 30(4), 643-663. <https://doi.org/10.1080/01419870701356064>
- LENTIN, A (2004) **Racism and Antiracism in Europe**. Pluto Press
- LOPEZ BARGADOS, A (2016), “**La amenaza yihadista en España: viejos y nuevos orientalismos**” en Revista de estudios internacionales mediterráneos, 21, 73-80
- (2018), “**Barcelona, ¿ciudad islamófoba? Variaciones sobre las políticas seculares y el “problema musulmán”** en Revista de Estudios Internacionales Mediterráneos, 24, 89-XX.
- RODRIGUEZ MAESO, S y ARAUJO, M (2017) **The semantics of (anti-)racism in the governance of non-Europeanness: an introduction**, Patterns of Prejudice, 51:1, 1-8, DOI: 10.1080/0031322X.2016.1270499
- MEER, N y MODOOD, T (2009): “**Refutations of racism in the ‘Muslim Question’**”, Patterns of Prejudice, nº 43 (3-4), pp. 335- 354. <https://doi.org/10.1080/00313220903109250>.
- (2008) **On Conceptualizing Islamophobia, Anti-Muslim Sentiment and Cultural Racism**. Thinking Thru’ Islamophobia 34.
- MEER, N (2013): “**Racialization and Religion: Race, Culture and Difference in the Study**”
- KUNDNANI, A (2014) **The Muslims are Coming! Islamophobia, Extremism and the**

Domestic War on Terror. Verso

(2020) **'From Fanon to Ventilators: Fighting for Our Right to Breathe'**, ROAR.

KUNDNANI, A y HAYES, B (2018) **The Globalisation of CVE Policies: Undermining Human Rights, Instrumentalising Civil Society**, Transnational Institute

QUIJANO, A (2000) **Colonialidad del poder, eurocentrismo y América Latina**. En Edgardo Lander (Ed.), *La colonialidad del saber: eurocentrismo y ciencias sociales. Perspectivas latinoamericanas* (pp. 122-152). Buenos Aires: CLACSO.

Perspectives. London: Hurst and Co

SAYYID, S (2014): **"A Measure of Islamophobia"**, *Islamophobia Studies Journal*, nº 2(1), pp. 10-25. <https://doi.org/10.13169/islastudj.2.1.0010>.

SAYYID, S y VAKIL, A (eds) (2010) **Thinking through Islamophobia: Global**

MARTIN MUÑOZ, G y GROSGOUEL, R. (ed.) (2021) **La islamofobia a debate. La genealogía del miedo al islam y la construcción de los discursos antiislámicos** (pp. 35-46). Madrid: Casa Árabe.

SHAFI, A, Y QURESHI, A (2020) **Stranger than fiction: How 'pre-crime' approaches to 'Countering Violent Extremism' Institutionalise Islamophobia**, (Transnational Institute, 2020);

SEYHAN, E (2021) **A Human Rights Guide for Researching Racial and Religious Discrimination in Counterterrorism in Europe**, (Amnesty International/Open Society Foundations: London

TELLEZ, V (2018) **"El 'Pacto Antiyihadista' y las estrategias de lucha contra la 'radicalización violenta': implicaciones jurídicas, políticas y sociales"**, *Revista de Estudios Internacionales Mediterráneos* 24, p.9-30.

SOS RACISME
PER LA IGUALTAT DE DRETS